

Міністерство освіти та науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет музичного мистецтва
Кафедра музикознавства, фольклору та музичної освіти

Наталія БЕРНАЦЬКА

**Бандурне мистецтво як засіб формування національної ідентичності
підлітків**

Кваліфікаційна робота

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)

Науковий керівник:

Тетяна ПРОКОПОВИЧ

кандидат мистецтвознавства, доцент

Рівне – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ	
1.1. Сутність і структура поняття «національна ідентичність»	10
1.2. Національно-виховна місія сучасного бандурного мистецтва ...	17
1.3. Особливості становлення національної ідентичності підлітків в умовах інокультурного середовища	26
Висновки до І розділу	33
РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ ЗА КОРДОНОМ	
2.1. Педагогічна діагностика рівня сформованості національної ідентичності підлітків за кордоном	35
2. 2. Зміст і перебіг дослідно-експериментальної роботи	47
2.3. Узагальнення результатів дослідження.....	68
Висновки до ІІ розділу	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	76
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність. У сучасному науковому дискурсі активно обговорюють проблеми, пов'язані із формуванням національної ідентичності підростаючого покоління. Серйозним викликом для українського суспільства стала нинішня російсько-українська війна, яка спричинила масштабну хвилю міграції українських родин із дітьми в різні країни світу. Шукаючи прихистку за кордоном перед українськими мігрантами пріоритетним постає питання адаптації до нового соціокультурного середовища, а водночас, потреба збереження зв'язку з батьківщиною.

Зрозуміло, що перебування в умовах інонаціонального культурного середовища особливо є стресовим для підростаючого покоління, змушуючи їх докладати чимало зусиль, щоб пристосуватись до нових обставин життя. Враховуючи, що ідентичність особистості динамічно формується у підлітковому віці [40] є великий ризик змін у світоглядно-поведінкових орієнтаціях юних українців, що проживають за кордоном. За таких обставин формування і збереження національної ідентичності українських дітей, які через воєнний стан або інші життєві обставини проживають за межами України, сьогодні визначає одну із актуальних проблем педагогічних досліджень.

Очевидно, у практичному вимірі розв'язання означеної проблеми потребує здійснення системи заходів, зокрема, у сфері мистецтва та освіти, які можуть стати ефективним засобом художньо-естетичного і національно-патріотичного виховання українських дітей шкільного віку, які проживають за кордоном. В цьому контексті особливого значення набувають предмети художньо-естетичного циклу, які допомагають дітям українського походження пізнати через мистецький світ національні цінності і традиції, спонукати до творчого самовираження і самоідентифікації, розвивати здатність до міжкультурного діалогу.

Згідно дослідження І. Іванюк через повномасштабну війну в Польщі перебуває найбільша чисельність українських дітей-біженців [46]. Їх соціальна адаптація в новій країні та залучення до системи загальної середньої освіти є одним із важливих питань для польської влади та суспільства. Водночас у центрі уваги української спільноти закордоном постала потреба збереження національної ідентичності та налагодження культурного зв'язку з батьківщиною.

Слід відмітити, що проблема національної ідентичності є досить складною та багатогранною, а її вирішення потребує глибокого розуміння самої природи цього соціокультурного феномену в філософському, культурологічному, політологічному, соціологічному, історичному, психологічному та педагогічному аспектах. Методологічні підходи вивчення природи досліджуваного явища розроблені Е. Смітом, Л. Грінфелд, М. Гібернау, М. Козловець та ін.

Варто зауважити, що у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» № 2834-IX від 13 грудня 2022 р. визначено, що поняття «національна ідентичність» трактується як «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [42].

Психологічний аспект національної ідентичності як процесу усвідомлення індивідом себе частиною етноспільноти, в якій він прагне виразити себе та утвердитись, розглядався у працях (Д. Піонтковська, Л. Співак, О. Шевченко). Варто виокремити психодіагностичні інструменти визначення сформованості національної ідентичності, розроблені Дж. Фінні, М. Куном, О. Романовою та ін.

Педагогічний аспект формування ідентичності школярів в умовах освітнього процесу висвітлено у дослідженнях українських вчених (І. Бех,

С. Бойко, В. Євтушок, О. Пошетун, Т. Потапчук). Науковці доводять, що мистецька галузь є одним із найпотужніших засобів впливу на формування національної Я-концепції підлітків (К. Журба, Н. Сенювська, І. Нестайко, О. Філіпчук).

Незаперечно, що бандура є одним із важливих культурних маркерів національної ідентичності українців. Передзвін струн музичного інструменту здавна уособлював голос історії України, щедрість і щирість народної душі. Особливо творчість кобзарів-бандуристів увібрала ціннісні настанови українців, стала вираженням національної свідомості та носієм історичної пам'яті. Тому важливим засобом виховання підростаючого покоління як свідомих українців є залучення бандурне мистецтво.

Варто зауважити, що у сучасній культурі бандурне виконавство відіграє важливу роль як репрезентація самобутньої української мистецької спадщини. О. Бойко стверджує: «бандура була і залишається національним символом України та одним з провідних засобів національного виховання» [6, с. 124]. В. Дудчак робить висновок, що саме подвижницька діяльність бандуристів в чужинному середовищі сприяла збереженню національної ідентичності багатьох вихідців з України [31]. Це дає підстави вважати, що в роботі з дітьми-мігрантами український традиційний музичний інструмент може виступати важливим підґрунтям формування світогляду підростаючого покоління, розвитку національно-патріотичних якостей особистості. Крім того, використання бандури у освітньому процесі сприяє розвитку естетичного смаку та загальної музичної культури школярів.

Таким чином, використання бандурного мистецтва як засобу формування національної ідентичності підлітків є нагальною практичною потребою сучасної мистецької педагогіки. Особливо важливо розв'язання цього питання для розвитку для українського шкільництва за кордоном. Актуальність проблеми та недостатність її розробки зумовлює вибір теми дослідження: «Бандурне мистецтво як засіб формування національної ідентичності підлітків».

Об’єкт дослідження – процес національного виховання учнів середніх класів у польських школах з українським профілем.

Предмет дослідження – методичні засади формування національної ідентичності підлітків засобами бандурного мистецтва.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити можливості формування національної ідентичності підлітків засобами бандурного мистецтва.

Гіпотеза дослідження. Ефективність формування національної ідентичності підлітків у польських школах з українським профілем можна підвищити шляхом створення освітньо-культурного середовища для національної самоідентифікації зростаючої особистості; через формування в учнів емоційно-оціночного ставлення до бандурного виконавства як репрезентанта української музичної культури.

У відповідності до мети та гіпотези дослідження поставлено наступні **завдання:**

- на основі аналізу наукової літератури розкрити сутність поняття «національна ідентичність» та визначити його структуру;
- розкрити специфіку формування національної ідентичності у підлітків засобами бандурного мистецтва;
- визначити критерії та рівні сформованості національної ідентичності підлітків засобами національного музичного мистецтва;
- розробити й експериментально перевірити ефективність методики формування національної ідентичності учнів середніх класів у польській школі з українським профілем.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є концептуальні положення з теорії націй та основ національної самобутності (Е. Сміт, Е. Еріксон, Л. Грінфелд, М. Гібернау, М. Козловець та ін.); психолого-педагогічні основи формування національно-культурної ідентичності підростаючого покоління (І. Бех, К. Журба, О. Пометун, Т. Потапчук); теоретико-методологічні положення загальної музичної

педагогіки (Л. Масол, О. Олексюк, О. Комаровська, О. Ростовський, О. Рудницька, та ін.); основні засади полікультурної освіти в Україні та Польщі (С. Сисоєва, Т. Алексеєнко); наукові та методичні дослідження бандурної педагогіки та виконавства (Б. Водяний, В. Дудчак, О. Бобечко, Н. Брояко, І. Зіньків, В. Клапчук, Л. Мандзюк, Н. Морозевич, Т. Слюсаренко, Г. Хоткевич та ін.).

Методи педагогічного дослідження. Для досягнення мети і розв’язання поставлених завдань у роботі використано комплекс загальнонаукових взаємодоповнюючих методів дослідження:

– *теоретичних*: аналіз, порівняння, обґрунтування і узагальнення словниково-енциклопедичної, наукової, навчально-методичної літератури для визначення базових понять дослідження, окреслення методології дослідження, обґрунтування методики формування національно ідентичності учнів польської школи з українським профілем;

– *емпіричних*: діагностичні (бесіда, анкетування, тестування, творчі завдання) для визначення рівня сформованості національної ідентичності підлітків українського походження; педагогічні (педагогічне дослідження, метод творчих проєктів) для формування національної ідентичності учнів польської школи з українським профілем;

– *математичних*: перевірка дослідження проводилася за допомогою кількісної та якісної обробки даних для з’ясування достовірності результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що уточнено поняття і структурування змісту «національна ідентичність», розроблено методику національно-патріотичного виховання учнів польської школи з українським профілем; розроблено показники і критерії педагогічної діагностики рівня сформованості національної ідентичності українських підлітків, які проживають за кордоном.

Практичне значення отриманих результатів полягає в доповненні змісту, розробці доцільних форм, методів і засобів формування національної

ідентичності підлітків українського походження, які проживають в інонаціональному культурному середовищі. Результати дослідження можна використовувати в освітній діяльності українського шкільництва за кордоном.

Експериментальна база дослідження. Педагогічне дослідження проводилось на базі Комплексу загальноосвітніх шкіл №4 імені Богдана-Ігоря Антонича (Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 4 w Legnicy im. Bohdana Ihora Antonysza). Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 69 учнів 5-7 класів.

Апробація результатів дослідження та їх впровадження здійснювалися в процесі професійної педагогічної діяльності автора дослідження – вчителя музичного мистецтва Комплексу загальноосвітніх шкіл №4 імені Богдана-Ігоря Антонича; участі в наукових конференціях: II-й Всеукраїнські науково-практичній конференції «Синтез мистецтв як відображення змін соціокультурного простору сьогодення» (24-25 квітня 2025, Житомир) XII-й Всеукраїнських наукових читань «Інновації у музичній освіті та мистецтві» (27 травня 2025, Рівне); I-й Міжнародній студентській науково-практичній конференції «Мистецька освіта: теорія, методика, практика» (30-31 жовтня 2025, Бердянськ-Запоріжжя).

Публікації. За матеріалами магістерської роботи опубліковані стаття і тези доповідей.

Бернацька Н. Популяризація бандури серед українських дітей за кордоном. *Синтез мистецтв як відображення змін соціокультурного простору сьогодення*: зб. матер. II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2025. С.7-10.

Бернацька Н. Хоровий спів як чинник формування національної ідентичності українських дітей у польській школі. *Інновації у музичній освіті та мистецтві*: матеріали XII Всеукраїнських наукових читань здобувачів мистецької освіти, Рівне 27 травня 2025 р. Рівне: Відок, 2025. С.4-6.

Бернацька Н. Художньо-освітнє середовище польської школи з українським профілем. *Мистецька освіта: теорія, методика, практика*: зб.

матер. І-ї Міжнародної студентської науково-практичної конференції, Бердянськ-Запоріжжя 30-31 жовтня 2025р., Запоріжжя, 2025. С. 38-41.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (109 найменувань), додатків.

Розділ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

1. 1. Сутність і структура поняття «національна ідентичність»

Розвиток громадянського суспільства в Україні невід’ємний від реалізації державної політики у сфері формування національної ідентичності підрастаючого покоління. Адже, як наголошується у дослідженнях українських вчених, важливою передумовою успішної соціалізації особистості є ототожнення себе з певною нацією. До того ж, в умовах війни зростає потреба розробки та впровадження дієвих заходів формування національної ідентичності українських дітей, які проживають за кордоном.

Відповідно до Закону України № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» освітня сфера повинна бути орієнтована на системне забезпечення національної основи розвитку дітей та молоді [42]. Доречно нагадати, що відома іспанська дослідниця теорії ідентичності М. Гібернау саме освіту визначила одним із головних інструментів формування національної ідентичності людини [19]. Прищепити любов до рідного краю, його традицій і культури, виховати справжнього громадянина та патріота України – пріоритетні завдання і стратегія вітчизняного шкільництва.

Аналіз наукової літератури та нормативно-правових документів державного законодавства України свідчить, що сьогодні в умовах воєнного стану здійснюється низка заходів щодо створення сприятливих умов формування національної ідентичності підлітків. Разом з тим, реалізація цього важливого завдання у вимірі закордонного українського шкільництва потребує окремого вивчення. Для цього необхідного проаналізувати теоретичні праці науковців щоб з’ясувати основні категорії дослідження.

Мета параграфу полягає у розгляді змісту поняття «національна ідентичність» та визначенні його структури.

Варто зауважити, що в сучасних дослідницьких студіях трактування понять «ідентичність» і «національна ідентичність» не мають єдиного визначення. Вихідним положенням для науковців є латинське слово *identity*, що означає схожість, тотожність, зв'язок із чимось. З точки зору психології, як зазначає Д. Піонтковська, ідентифікаційні процеси відповідають адаптаційній функції людського організму, спрямованій на подолання проблем виживання [72, с.119-120].

Одного з перших, хто розвинув теорію ідентичності, вважають американського психоаналітика Еріка Еріксона [63]. Вчений розглядав цей феномен як переживання і усвідомлення людиною самототожності та цілісності в просторі і часі. Заслуговує на увагу думка Е. Еріксона про те, що підлітковий вік є ключовим у формуванні Я-концепції особи, а, відповідно, і усвідомленості себе в різних ролях, прагнення пізнати себе крізь призму «свій-інший»:

Схема 1.1.1.

Властиво, процес ідентифікації полягає в усвідомленні людиною комплексу взаємодії її зі світом, як зовнішнім, так і внутрішнім. Причому В. Пилипів зауважує: «ідентичність стає плинною, вона формується та постійно трансформується щодо способів представлення в культурних системах, які нас оточують» [70, с.177]. Отже, соціокультурне середовище, в якому перебуває людина, відіграє важливу роль у розвитку належності та самовизначенні особистості. Відповідно, ідентичність не є вродженою якістю людини, а формується в процесі вироблення нею основних соціальних орієнтацій і цінностей. Таким чином, як особистісне утворення ідентичність

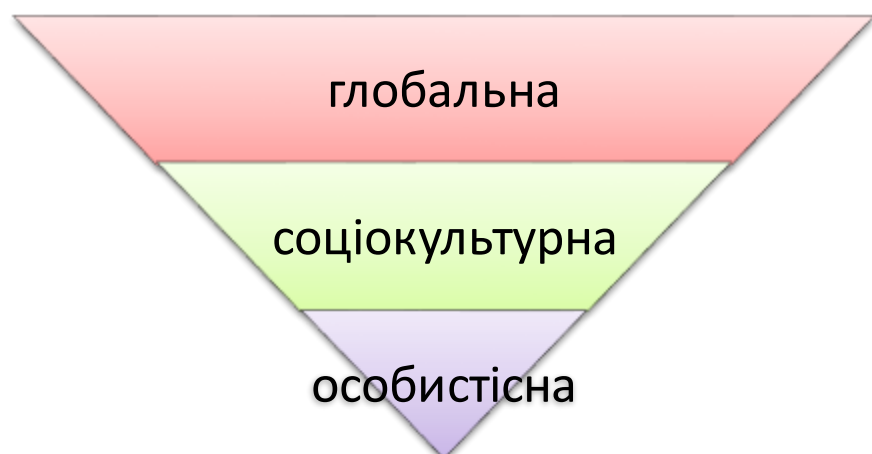
допомагає людині налагоджувати зв'язки зі світом через ідейно-ціннісну подібність.

Варто зазначити, що проблема ідентичності є центральною категорією у теорії націоналізму Е. Сміта [86]. Британський соціолог трактує її як процес самоусвідомлення індивіда, його належність до певних культурних, соціальних, національних груп. Прикметно, що розгляд проблеми ідентичності Е. Сміт пов'язує із античною літературою, і на прикладі трагедії Софокла «Цар Едіп» ілюструє процес пошуку головним героєм відповіді на сенсове питання «Хто Я?». Таким чином, вчений підтверджує фундаментальність категорії «ідентичність» для людського існування.

М. Козловець у монографії «Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації» аналізує головні методологічні позиції вивчення феномену ідентичності. За спостереженням вченого, ідентичність розглядається в наукових дослідженнях як базисна потреба людини «належати до соціуму» [51, с.43], можливість її адаптуватись до соціальних умов. Причому, поширеною точкою зору є множинність ідентифікаційних характеристик людини, а саме: родинні, професійні, релігійні, ідеологічні, освітні, культурні тощо.

Л. Нагорна [62] методологічним орієнтиром у визначенні рівнів ідентичності обирає соціальний вимір. В структурі ідентичності вчена визначає взаємодіючі між собою ієрархічні рівні:

Схема 1.1.2.

Варто погодитись із думкою Л. Чорної, що в основу класифікації ідентичностей людини вчені можуть обирати різні критерії. Власне, М. Козловець стверджує, що термін «ідентичність» використовується зазвичай у наукових дослідженнях у словосполученні, що конкретизують її прояв [51, с.32]. Отож структура ідентичності особи «набуває вигляду досить складного психологічного конструкта» [102, с.116].

Слід відмітити, що в науковому дискурсі доволі часто поняття «ідентичність» і «самосвідомість» вживаються поряд. Адже через свідомість у людини формується внутрішнє розуміння себе і свого місця у соціумі. У психологічному аспекті ідентичність проявляється як «позиціонування особистості в оточуючому світі» [51, с.32] та виникає як наслідок здатності особи усвідомлювати себе і своє оточення.

У контексті проблематики дослідження варто з'ясувати зміст поняття «культурної ідентичності», яке характеризує належність людини до певної культури чи культурної групи на засадах ціннісного ставлення «до самої себе, інших людей, суспільства і світу» [105, с.350]. Вартою уваги є думка про те, культурна ідентичність лише частково збігається із національною ідентичністю і може проявлятися в людині «без відчуття національної спільноти» [51, с.61]. Тож М. Козловець вбачає у динамічній моделі національної ідентичності щонайменше два компоненти: культурний і політичний. Вчений запропонував найзагальніше дефініцію поняття національної ідентичності як «відчуття колективної належності до конкретної національної спільноти, її культури» [51, с.57] та вважає її «найбільш інтеграційною» [51, с.61].

За визначенням Е. Сміта національна ідентичність становить «неперервне відтворення та реінтерпретацію структури вартостей, символів, спогадів, міфів і традицій, що становлять характерну спадщину націй, та ідентифікацію індивідів із цією структурою і спадщиною» [86, с.40]. Натомість, М. Гібернау трактує національну ідентичність як «віру в

належність до однієї нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від інших націй» [19, с. 21].

Згідно Закону України № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» термінологічне тлумачення подано у такому формулюванні: «українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [42].

Як бачимо, це інтегративна якість особистості, якій властиві любов до рідної землі, знання рідної мови та історії, турбота про збереження і розвиток національних традицій, повага до своєї нації й інших спільно. До цього фундаментального поняття входять усвідомлення важливої ролі свого народу в історії людства, готовність та вміння сумлінно, творчо працювати на благо Вітчизни, зміцнювати єдність рідного народу, українську державу і надійно її захищати.

До слова, питання української національної ідентичності від часу відновлення незалежності України потрапили у найактивніше обговорення у вітчизняних наукових колах та висвітлюються у монографічних працях: Г. Касьянова «Теорії нації та націоналізму»; Я. Грицака «Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад» [22]; Л. Залізняка «Етногенез українського народу» [43]; Р. Шпорлюка «Формування модерних націй: Україна–Росія–Польща» [106]. Важливо зазначити, що вчені одностайні у визначенні головних маркерів національної ідентичності, якими є мова і культура. Водночас науковці визнають, що національна ідентичність передбачає процес національного самоусвідомлення, відчуття належності людини до певної національної спільноти через сукупність емоційних, культурних, історичних та соціальних зв'язків.

М. Козловець вважає доцільним розглядати концепт «національна ідентичність» у двох вимірах: філософсько-антропологічному та соціально-історичному. Перший стосується індивідуального процесу «усвідомлення належності до певної нації» [51], а другий полягає у осмисленні національних особливостей, обумовлених історичним шляхом розвитку національної спільноти.

У визначенні О. Філіпчук дефініція «національна ідентичність школяра» містить соціально-педагогічний аспект, який підкреслює роль освіти у формуванні досліджуваної якості. Відтак інтегрована властивість зростаючої особистості тлумачиться процесом ідентифікації особи як представника «конкретної нації в соціокультурному та інформаційно-освітньому середовищі на основі засвоєння соціального досвіду» [97, с.51].

Науковці вважають, що становлення національної ідентичності індивіда відбувається протягом усього її життя. Зазначаючи вплив різних соціальних факторів, зокрема, родинних цінностей, освітнього середовища, засобів масової інформації тощо, відбувається формування Я-концепції особистості, яка включає ставлення до свого етносу і своєї належності до нього. Також у педагогічному вимірі формування національної ідентичності торкається питання виховання ідеалів особистості, які, зокрема, відображені в фольклорі та мистецтві.

Безумовно, таку важливу якість – національну ідентичність зростаючої особистості – необхідно формувати цілеспрямовано і систематично, створюючи національно орієнтоване освітнє середовище. Звичайно, цей процес ускладняється, коли мова йде про українське шкільництво закордоном. О. Пометун вважає, що дієвими чинниками розвитку національної ідентичності в умовах воєнного часу є вивчення історії та громадянська освіта [73]. Варто додати, що значний педагогічний потенціал серед шкільних предметів має мистецтво.

Вчені активно працюють у напрямі моделювання процесу формування національної ідентичності школярів, обґрунтовуючи компонентну структуру

цього феномену. З психологічної точки зору структурно-змістовна характеристика національної ідентичності особистості розглядається як комплекс компонентів: *когнітивного* (розумові дії, в результаті яких формуються знання про національні ідеали і цінності), *афективного* (емоційне ставлення до нації) і *конативного* (спрямованість до дії відповідно до установок, демонстрація своєї приналежності до національної спільноти) [71]. Схожу трикомпонентну структуру формування ідентичності особи пропонує О. Пометун: *когнітивний* (пізнавальний), *емоційно-ціннісний* (почуттєвий); *діяльнісно-поведінковий* (практичний вияв) [73].

Узагальнюючи наукові підходи щодо вивчення феномену національно-культурної ідентичності, вчені В. Желанова і О. Матвієнко запропонували його структуру, яка містить такі компоненти: *аксіологічний* (ціннісні орієнтири на національні символи та ідеали), *когнітивний* (усвідомлення своєї належності до нації), *емоційно-чуттєвий* (почуття національної єдності) і *праксіологічний* (досвід національно-зорієнтованої діяльності) [39, с.20].

З'ясовуючи компонентну структуру національної ідентичності школярів О. Філіпчук [97, с.52] характеризує їх наступним чином:

Компонент	Характеристика
Когнітивний	Теоретичні і фактологічні знання про процес становлення української нації, історичні та національні форми її державності
Емоційно-ціннісний	Історична емпатія – емоційно-чуттєве ставлення до історичного минулого і почуття гордості за культурно-історичні досягнення нації
Оцінювально-вибірковий	Власне ставлення до подій і діячів національної історії і культури
Соціально-практичний (поведінковий)	Участь школярів у суспільно-політичному і культурному житті України

Як бачимо, в науковому дискурсі існують різні підходи до визначення структури національної ідентичності, що свідчить про складність його

природи та міждисплінарний характер вивчення. Аналіз психолого-педагогічний досліджень дозволяє сформулювати змістовно-структурні компоненти національної ідентичності підлітків:

Таким чином, формування національної ідентичності відбувається шляхом виникнення когнітивного структуро-мовного та особистісно прийнятного образу «Я», що чинить значний вплив на становлення ціннісних орієнтацій, домагань та життєвих планів особистості з готовністю їх реалізовувати у полікультурному просторі.

1.2. Національно-виховна місія сучасного бандурного мистецтва

Доволі обґрунтованою і переконливою є твердження В. Клапчук: «Бандура займає чільне місце в суспільстві як ідентифікатор нації України» [48, с.217]. Самобутній музичний інструмент міцно закріпився в суспільній свідомості українців як символічний код нації, а в світовому культурному контексті отримав статус маркера української ідентичності. Тож слушною видається думка вчених, що бандурне виконавство «є важливим підґрунтям для створення системи духовних і культурних цінностей української нації та збереження її ідентичності» [99, с.154].

На сучасному етапі розвитку українського музичного мистецтва бандурне виконавство переживає фазу оновлення традиційних форм та появу оригінальних виконавських колективів з участю бандури. Серед художніх завдань, які постають перед сучасними українськими виконавцями, є проблема вираження у мистецтві нового розуміння змісту національного. Таким чином національне осмислюється митцями не як законсервований матеріал, а як чутлива духовна субстанція.

Суттєво впливає на творчий процес нова історична реальність, яка спонукає митців пристосовувати художні результати до потреб аудиторії. В. Денькович зазначає, що зараз «активно обговорюється питання внесення феномену українського кобзарства до Списку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО» [26, с.86]. Можна стверджувати, що сучасне культурне середовище стимулює розвиток бандурного народно-інструментального виконавства, що зумовлює музикознавчу рефлексію.

Разом з тим, повномасштабна російсько-українська війна, яка спричинила цілу низку катастрофічних наслідків для української нації і її культурної спадщини, засвідчує як зросла роль національних символів, що надихають людей об'єднуватись і захищати духовні цінності своєї батьківщини на фронті, в тилу країни, за кордоном. Отож у контексті розгляду проблеми вартим уваги є твердження В. Деньковича: «українські народні інструменти мають символічну роль і сприяють зростанню національної свідомості» [26, с.84].

Мета параграфу – простежити особливості розвитку сучасного бандурного виконавства в контексті виховного потенціалу на підростаюче покоління.

Гене́за та особливості розвитку бандурного виконавства як українського національного феномену висвітлено в працях В. Дудчак, Л. Гайдамаки, А. Гуменюка, І. Зіньків, І. Лісняк, Л. Мандзюк, Н. Морозевич, І. Романюк, Г. Хоткевича. За твердженням І. Романюк: «Кобзарі і лірники в своїх творах закликали народ не лише до високих норм моральності, але і формували в них

патріотичні почуття... Історики неодноразово вказували на кобзарську пісню і думу, як на один із засобів формування української ментальності» [78]. Звідси стає зрозумілим, яку важливу роль виконує бандурне мистецтво у вихованні підростаючого покоління українців.

За визначенням С. Людкевича: «бандура, які б не були її первопочини і походження, все-таки з XVI-го століття становить виключну власність українського народу, яка немов зрослася з його історичним життям і нині своєю конструкцією, характеристичними прикметами (саме двоякими струнами) є типовим, специфічним українським народним інструментом, якого ніде не подибуємо» [58, с.110].

Історичний розвиток бандури як принципово нового, професійно-академічного, сольного-віртуозного інструмента органічно поєднав паралельні та взаємообумовлюючі процеси: вдосконалення конструкції інструмента, систематизацію професійної освіти, створення оригінального репертуару, розширення географії бандурного мистецтва в Україні, появу нової генерації концертних виконавців, вихід українських бандуристів на світові мистецькі терени.

Ми живемо в час цифрових технологій, який дозволяє прослухавши записи таких велетів бандурного виконавства як: Павло Гончаренко, Василь Ємець, Григорій Китастих, Юліан Китастих, Віктор Мішалов, Зіновій Штокало, Роман Гриньків, Оксана Герасименко. Юне покоління українців може сповна досягнути художню силу та моральну велич кобзарського слова. Разом з тим, молоді виконавці-бандуристи, такі як Ярослав Джусь, Марина Круть, Оля Гончаренко, Анастасія Войтюк, Георгій Матвій збирають численні перегляди у соціальних мережах. І. Лісняк відмічає, що творчість сучасних бандуристів стала частиною масової популярної культури та, проникаючи в Інтернет, розширює коло слухацької аудиторії [57, с.198].

Сучасна бандура – це інструмент, який пройшов довгий шлях розвитку та становлення. Сьогодні його технічні можливості дозволяють включати до репертуару не тільки твори фольклорного мистецтва, а і світову класику та

музику інших музичних напрямів. Нині бандура має від 60-ти до 64-ти. Удосконалена бандура має нові акустичні якості: артикуляційно-динамічні, темброво-фактурні, вона являє собою устрій з точною механікою та досить гнучким акустичним апаратом, на якій суттєво розширені виконавські можливості.

Поєднання сучасного і минулого зберігає у явищі бандурного виконавства самотність та неповторність. На відміну від класичного інструментарію бандура постійно модернізується і вдосконалюється, зокрема поліпшується механізм перестройки тональностей, збільшується діапазон, підвищуються її акустичні властивості. Останнім часом академічний жанр бандурної музики вбирає в себе тенденції, притаманні музичній культурі XX-XXI століття, а саме: синтетичність, взаємопроникнення у різні сфери. Такі особливості бандури, як наявність так званого фону, специфіки затухання звуку привернули увагу композиторів як до колористичного прийому лишу з 80-х років минулого століття.

Значний внесок у розвиток сучасного виконавського стилю зробили композитори: М. Дремлюга, А. Коломієць, К. Мясков, В. Кирейко, В. Зубицький та інші. Музика для бандури професійних композиторів створена відповідно до об'єктивних культурних проблем того часу, вона стала частиною процесу розвитку професійно-академічного народно-інструментального виконавства. Цей процес пов'язаний із прагненням втілення глибокого і різноманітного художнього змісту, і з удосконаленням інструменту, і з освоєнням різноманітних форм музично-концертної практики та опануванням новими техніками композиції.

В. Клапчук стверджує: «Бандурне мистецтво – унікальне та самотнє явище української музичної культури, яке несе в собі національну ідентичність і представляє оригінальний бандурний репертуар, який відбиває настрої суспільства» [48, с.217]. З цього можна зробити припущення, що музичні твори для бандури підтримують національний дух українців. Доречно навести спостереження Х. Петринки, які характеризують сучасний стан

розвитку бандурного мистецтва та його ідейної місії: «Бандурист уважає музику засобом захисту і моральної підтримки людини перед зовнішнім ворогом, інструментом пробудження національного духу у її свідомості» [69, с.35]. Аргументованою є думка дослідниці щодо поєднання в сучасному бандурному мистецтві традиційного, академічного та модерного напрямів [69, с.28].

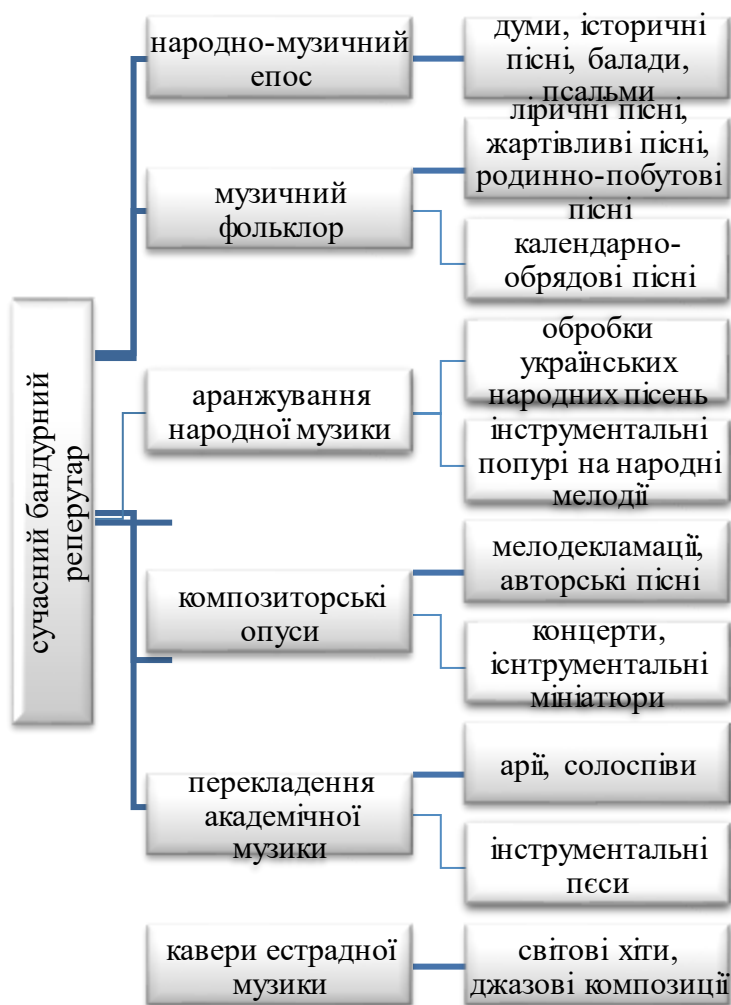
До слова, першим в Україні почав формувати репертуар для бандури і капели бандуристів Гнат Мартинович Хоткевич (1877-1938). Засновник професійної кобзарсько-бандурної школи України, композитор, музикознавець, фольклорист, письменник, драматург, літературознавець, театрознавець, громадський і культурний діяч. Він систематично збирав, записував та вивчав музичний фольклор Харківщини, Полтавщини і Чернігівщини. «Я дав цілу нову галузь мистецтва – кобзарське мистецтво. Я підвів під нього науковий фундамент», – стверджував Гнат Хоткевич [98, с. 50].

Він розширив коло жанрів вокально-інструментального репертуару бандуристів: обробки народних пісень та авторські пісні; родинно-побутові пісні; епічні, історичні, ліро-епічні, суспільно-побутові, побутові пісні. За рахунок модернізації виконання на бандурі твори набували нової звучності. Наприклад, думи, історичні пісні перетворювалися у фантазії-імпровізації на тему відомої мелодії чи сюжету. Г. Хоткевичу належить «Підручник гри на бандурі», вперше опублікований у 1909 р. [98]. У книзі автор подав характеристику інструменту-бандури в історичній ретроспективі та укомплектував вправи для розвитку техніки бандуриста.

Нині виконавський репертуар бандуриста охоплює різні жанри: обробка народної мелодії, композиторський інваріант перетворення характерних ознак фольклорних джерел, перекладення для бандури хорових обробок народних пісень); сучасні авторські пісні та естрадні хіти та рок-композиції.

Аналіз сучасного бандурного репертуару варто проілюструвати у схемі:

Схема 1.2.1

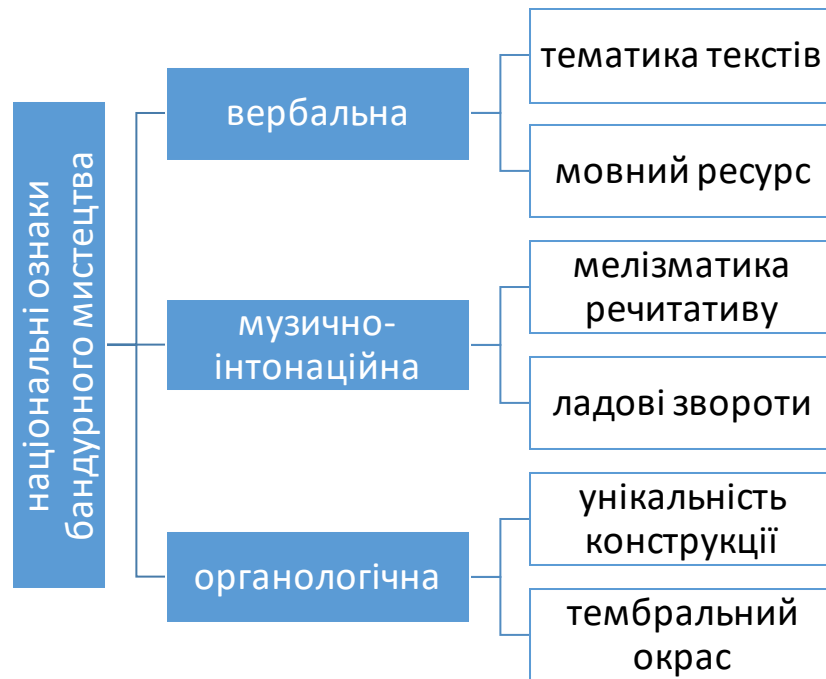
Як бачимо, сучасний бандурний репертуар доволі розгалужений і багатожанровий. Разом з тим, цілком виправданим є твердження Х. Петринки, що «Репертуар бандуриста та його місія полягають у моральній підтримці населення, обережі його ментальності, духовності та висвітленні історії» [69, с.36].

Звісно, основне смислове навантаження має словесний ряд. І. Лісняк зауважує, що у вокальних творах «бандурі здебільшого належала акомпануюча роль» [57, с.60]. Проте, в сучасних композиціях все частіше зустрічаються імпровізаційні інструментальні фрагменти. «Інструментальна перегра – місце, де сповна розкривається багатство бандурного звучання», - свідчить Х. Петринка [69, с.33].

Досліджуючи символіко-репрезентативну роль бандури у сучасній музичній культурі, В. Дудчак визначила виразні національні властивості українського музичного інструменту, а саме: вербальна, музично-інтонаційна

і органонологічна [30]. Ці ознаки знаходять своє вираження у конкретних рисах, які наведено у схемі:

Схема 1.2.2.

Не можна не погодитись із твердженням вченої, оскільки українська мова в виконавстві кобзарів-бандуристів займає основне місце. Тож мовний компонент пісенних жанрів забезпечує відтворення культурних етнокодів, за допомогою яких створюється тісний зв'язок із українським контекстом. Різноманітний пісенний репертуар бандуриста містить великий український мовно-лексичний фонд, тому знайомство особи з вокальними композиціями під супровід національного музичного інструменту сприяє збагаченню її мовного запасу.

Слід відмітити, що одним із провідних жанрів бандурного репертуару, який сприяє вихованню дітей українського походження в різних країнах світу є пісня громадянської тематики. Вокальні композиції патріотичного спрямування вирізняються «ретельним підходом до словесного тексту, збагаченого епітетами, метафорами; збагаченням образної функції супроводу; витонченим гармонійним нюансуванням; багатою тональною палітрою, ліричними інтонаціями. Суттєвою рисою пісень українських композиторів на громадянську тематику є їх ліричне наповнення, в якому патріотична ідея

виражається через поєднання м'якої задушевності, почуття любові до рідного краю» [92, с. 9].

Так само музично-інтонаційному комплексу бандурного репертуару притаманна національно забарвлена стилістика. Від епічної оповіді в думі до ліричної сповідальності в побутовій пісні – інтонаційна мова музичних жанрів, які виконуються у супроводі бандури, вкорінена національна ідентичність. Мелізматика речитативу та низхідні інтонаційні звороти, ладові формули народного типу (міксолідійський, дорійський) – історично сформовані звороти кобзарської традиції, які стали носіями українського звукового образу.

Органологічні, тобто інструментальні властивості бандури, акумулюють національно-культурну історичну пам'ять. Гнат Хоткевич наголошував на тому, що «бандура є чисто український винахід. Ніде й ні від кого українці цього інструмента не позичали, а вигадали для себе самі» [98, с.101]. Індивідуально-неповторне темброве звучання багатострунного інструменту формує впізнаваний національний звуковий код. Таким чином, народний музичний інструмент став маркером української самобутності. А. Грицай у поетичних рядках окреслив смисл бандурних звуків як репрезентантів національного характеру:

Не ми ведем бандуру в світ,
Ні, це вона веде в нас в люди.
Серцям дарує сонцеквіт
І українність в душах будить [49, с.78].

Більше того, за спостереженнями Т. Прокопович, Анатолій Грицай «наділив бандуру неабиякою об'єднавчою силою української нації» [76, с.505]. Тому всіма силами намагався популяризувати український музичний інструмент і залучати до оволодіння технікою гри на ньому якомога більше дітей та молоді. Бандурист-педагог був переконаний, що виконавство на українському народному інструменті – це «служіння національній ідеї» [49, с.96].

Безумовно, бандурне мистецтво виступає важливою характеристикою предметного розкриття внутрішнього багатства нації, а отже - дієвим засобом в процесі формування національної ідентичності особистості. У світовій музичній культурі бандура не має собі подібних, відтак уособлює дух українського народу, його історію та боротьбу за свою незалежність. У масовій свідомості український народний інструмент утверджує духовні цінності: любов до рідного краю, стійкість і непокору ворогові.

З'ясовуючи питання ролі бандурного мистецтва у формуванні національної ідентичності особистості, вартим уваги є практичний досвід педагогів-науковців. Зокрема, Ніна Кожбахтєєва розглядає комплекс методів і форм роботи, спрямованих на пробудження інтересу до українського музичного інструменту та кобзарсько-бандурних традицій. Так, на її думку, в процесі знайомства молоді з бандурним мистецтвом доцільно використовувати низку методів: «осягнення образного строю музики, вербалізації змісту музичних творів, художньої розповіді, створення художнього контексту, творчих завдань, комп'ютерного показу» [50, с.137].

Серед творчих завдань Н. Кожбахтєєва рекомендує як самостійну роботу – створення альбому відомих виконавців-бандуристів, або ж розробки скарбнички знаменних дат; підбір ілюстрацій і поетичних рядків до теми «Козак і дівчина біля криниці»; складання генеалогічного дерева, або літопису «Я і моє ім'я» [50, 137]. Досить перспективною формою роботи із учнями є тематичні концерти та музичні вітальні, які розширюють кругозір і стимулюють художньо-естетичний розвиток здобувачів освіти [50, с.136].

Вартою уваги є рекомендація Н. Чернецької та М. Сточанської: «Впровадження бандури у навчальний процес загальноосвітніх шкіл області дає змогу ознайомити учнівську молодь із можливостями звучання українського інструмента, а також сприяє її вихованню на традиціях національної культури» [99, с.155]. Суголосну позицію мав А. Грицай, який «вбачав у передзвоні “віщих струн” величезний ресурс зміцнення

національної ідентичності і консолідації спільноти для успішного державотворення в Україні» [76, с.504].

Цінні педагогічні настанови для юних виконавців-бандуристів Анатолій Грицай виклав у поезіях, піснях, повчаннях [49]. Варто зазначити, що його ідеї корелюються із формуванням національної ідентичності особистості, тому набувають значення в контексті досліджуваної проблеми. Приміром, А. Грицай наголошував, що знайомство підростаючого покоління із кобзарськими традиціями дозволить не втратити «зв'язок із національним культурним корінням», а образ кобзарів – може стати для сучасних дітей ідеалом моральної чистоти та творчої свободи українця [49, с.91]. Слід додати, що А.Ю. Грицай створив пісні з виразним національним колоритом, які можуть бути є духовно-ціннісним орієнтиром у формуванні творчої особистості.

Таким чином, бандура в сучасній культурі – не лише самотній музичний інструмент, але й символ національної пам'яті та духовності українців. Її звучання є ідентифікаційним маркером, культурним кодом нації. В сучасному суспільстві бандура стає важливим чинником формування національної ідентичності підростаючого покоління. Пісні у супроводі бандури виховують патріотичні почуття, поглиблюють національну самосвідомість особистості.

Обговорення духовного змісту бандурних творів та осмислення власних переживань допомагає українським школярам усвідомити ціннісні засади національної традиції. Це створює передумови для розвитку активної громадянської позиції підлітків і ідентифікації їх через етнокультурну спадщину.

1.3. Особливості становлення національної ідентичності підлітків в умовах інокультурного середовища

У сучасній психолого-педагогічній думці домінує твердження, що підлітковий вік відіграє важливу роль у формуванні національної

ідентичності, яка є складовою «Я-образу». Науковці відзначають ключову зміну в особистісному розвитку дітей цієї вікової категорії: «переході від невизначеної ідентичності до визначеної» [63, с.32]. До того ж, Т. Потапчук зазначає, що ідентифікаційний процес у підлітків корелюється «з оволодінням різноманітними суспільно-цінними знаннями, уміннями та навичками, формуванням системи знань про етнонаціональні феномени, а також із розвитком пізнавальних здібностей і розширенням сфери діяльності та спілкування» [74].

Враховуючи важливість цього вікового періоду щодо формування ідентифікаційної матриці особистості, виникає необхідність розглянути психологічні та педагогічні аспекти осмислення підлітками своєї національної приналежності. Особливої актуальності набуває з'ясування питання особистісного розвитку українських підлітків за кордоном.

Проблеми вікової психології, зокрема, з'ясування особливостей формування національної ідентичності особистості, розробляються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Положення психосоціальної теорії Е. Еріксона знайшли продовження у працях українських дослідників: О. Бичко («Профілі української ідентичності. Соціально-психологічний аналіз») [4], І. Данилюк («Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір») [25], Л. Співак («Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності») [87] та ін.

Важливо відзначити, що фахівці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України у 2019 році підготували колективну монографію «Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка» [63], в якій розкрито теоретико-методологічні аспекти формування у юному віці Я-концепції, складовою якої є уявлення про належність особи до певної соціальної групи. Напрацювання вчених слугуватимуть основою для висвітлення теми та допомагають визначити найбільш помітні зміни, які відбуваються у підлітковому віці.

Окремої уваги заслуговують наукові студії, присвячені питанням соціальної адаптації українських підлітків у інокультурному середовищі. Варто зауважити, що сусідня країна – Польща – лідер за кількістю українських мігрантів. «Понад 2 мільйони українських біженців із перших днів отримали безпрецедентну допомогу та підтримку від польського суспільства», – свідчить В. Кушнір [56]. Вивчаючи питання освітніх пріоритетів українських дітей воєнної міграції С. Шевченко зауважує, що більшість підлітків обрали «суміщення української школи та польської школи» [103, с.79]. Досвід психолого-педагогічної підтримки українських школярів підліткового віку в умовах інокультурного середовища висвітлено у дослідженнях українських (К. Гранде, І. Іванюк, В. Кушнір) та польських (Я. Пижальський, А. Лучинська, Г. Ката П. Пліхта) вчених.

У науковій літературі підлітковий вік визначаються як активна фаза становлення особистості, яка супроводжується кризами і конфліктами. В цей період дитина переживає значні трансформації, які відбуваються на фізичному, психоемоційному і інтелектуальному рівні. Процес дорослішання дитячого організму супроводжується потребою долати внутрішні і зовнішні виклики. Складність підліткового віку є серйозною педагогічною проблемою. «Кризовий характер підліткового віку свідчить про потребу у стабілізації їх емоційного стану та нормалізації відносин з оточуючими», – твердить К. Гранде [20, с.60].

Саме у підлітковий період найбільш активно відбувається формування національної Я-концепції. Українські вчені розглядають цей процес у декілька етапів:

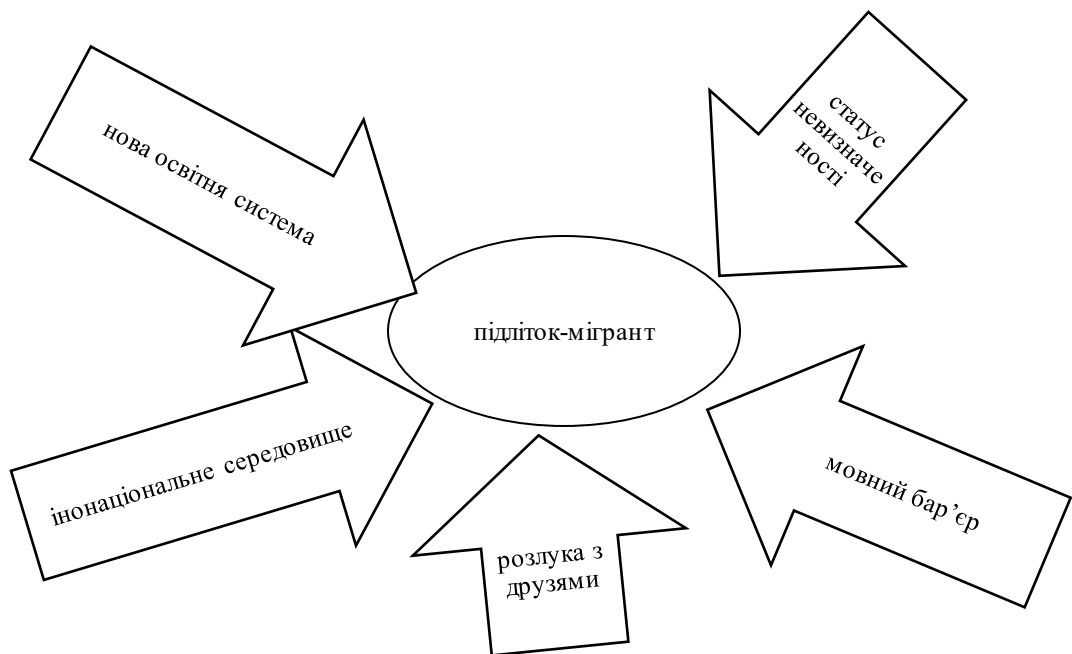
- усвідомлення себе на основі розмежування «ми – вони». Окреслення власної приналежності відбувається через механізм поділу між своїми і іншими;
- уявлення про самотутні якості своєї національної культури та усвідомленість її основних характеристик, цінностей і моделей поведінки;

- формування національної свідомості та самосвідомості, почуття національної гідності та поваги до інших етносів [63, с.37].

Очевидно, що в умовах інокультурного середовища підлітки «зіштовхуються із подвійними проблемами»: вікова криза і непорозуміння з дорослими; пристосування до нових умов життя [20, с.60]. Вчені наголошують: «уразливість підлітків до стресів, що супроводжують різні соціальні, політичні і технологічні зміни розглядаються як фактор, який також може серйозно заважати розвитку ідентичності» [63, с.32].

Варто доповнити, що якщо мова йде про дітей, які через воєнні дії разом із батьками вимушені були шукати прихистку в чужій країні, то це може стати додатковим стресовим фактором. Передусім мовний бар'єр ускладнює комунікацію із оточенням у новому середовищі. Також на емоційному стані підлітків позначається втрата звичного кола друзів. Зрештою, невизначений статус біженців може призвести до серйозних кризових станів.

Схема 1.3.1

За спостереженням польських вчених, підлітки, які внаслідок воєнних подій виявляють симптоми посттравматичних стресових розладів (кошмари, тривожність, болісні спогади та ін.), несміливо розповідають про свою країну. Тому колективу школи необхідно створити «простір для свободи прийняття

рішень» [77, с.56].

«Підлітки потребують психологічної підтримки» – до такого висновку приходять І. Іванюк, вивчаючи питання перебування українських школярів у школах Варшави [46, с.112]. В. Кушнір стверджує, що в польських школах українським дітям нині надається психолого-педагогічна підтримка, яка охоплює такі завдання: «турбота про безпеку дитини, подолання мовного бар'єру між вчителем та учнем, забезпечення нормального функціонування дитини у класі, психологічна допомога та створення засад багатокультурної освіти» [56, с.99].

Варто відмітити, що науковцями здійснюється ряд заходів, які спрямовані на створення сприятливих умов для формування національної ідентичності нової генерації українців шляхом національно-патріотичного виховання. Зокрема, методичний посібник «Виховні засади утвердження української національної ідентичності» пропонує інноваційні технології виховання зростаючої особистості [13, с.99]. Зокрема, К. Журба наголошує, що підлітковий вік – найвідповідальніший у особистісному розвитку людини. Вчена пропонує активізувати позакласну роботу з учнями аби сприяти формуванню у них досліджуваної якості.

Серед індивідуальних форм роботи з підлітками К. Журба віддає перевагу бесідам, які тематично охоплюють родинні цінності (сімейне дерево і долі предків); мовні і культурні традиції (рідна мова і українські свята); національні символи (герб, прапор, гімн); мілітарні цінності (готовність обороняти рідну країну і протидіяти глобалізаційним викликам) [13, с.46]. В переліку масових форм роботи із школярами науковиця рекомендує: флешмоби, олімпіади, інтелектуальні ігри, зустрічі зі видатними людьми тощо.

На думку К. Журби особливо ефективним у формуванні національної ідентичності підлітків є залучення учнів до проєктної діяльності, результатом якої можуть бути презентації, відеоролики, виставки, театральні постановки [13, с.52]. Спільна робота школярів із вчителем, обговорення ідей та

координація проєктів – це можливість підліткам глибше пізнати свої етнічні корені та культурні традиції. До речі, мистецькі проєкти «Національна палітра», «Україна в театрі», «Фольклорна мозаїка» спрямовані також на збереження національної культурної спадщини. Зауважимо, що в воєнному сьогоденні посилюється необхідність захисту культурних надбань України.

Мистецьким проєктам з використанням комп'ютерних технологій надає перевагу С. Терещенко та Л. Нестеренко. Вони також звертають увагу на те, що мистецька діяльність допомагає підліткам розвинути цілий комплекс ключових компетентностей і «позитивно впливає на всі сфери життєдіяльності» [91, с.26]. Серед позитивних характеристик впливу мистецтва на дитячу особистість педагоги-дослідниці називають стимулювання комунікативних здібностей підлітків.

А. Корнієнко вважає, що ефективним засобом формування національної ідентичності підлітків є мистецтво, а вітчизняні заклади позашкільної освіти створюють сприятливі умови для творчого розвитку школярів та засвоєння ними національних духовних цінностей [13, с.93]. В розробленій структурно-функціональній моделі формування національної ідентичності підлітків авторкою запропоновано гурткову роботу за напрямками: дослідно-експериментальний, художньо-естетичний, туристично-краєзнавчий та гуманітарний. Таким чином, підлітки залучаються до діяльності від науково-пошукової до дозвілєвої сфер.

О. Комаровська визначає мистецьку освіту «потужним чинником виховання особистості-патріота і одночасно інструментом інформаційного захисту» [53, с.186]. Художні твори, за визначенням вченої, є «найдієвішими носіями національної ідентичності» [53, с.183]. В умовах російсько-української війни зростає потреба ціннісного наповнення мистецької діяльності підростаючого покоління. Цінні міркування висловлює О. Комаровська щодо полікультурного виховання школярів як ознаки XXI століття, але з обов'язковим вектором на «своє», яке «посідає пріоритетну позицію» [53, с.185].

Цінні міркування щодо виховних ресурсів музичного мистецтва висловлює А. Мартинюк: «на хоровий спів сьогодні покладено завдання формування в особистості національної самосвідомості як комплексного, інтегрального феномена, що поєднує явища патріотизму та громадянськості, національної ідентичності» [59, с.66]. У колективному музикуванні формується почуття згуртованості, взаємодії і довіри. Варто доповнити, що співаючи українською діти краще оволодівають рідною мовою, а водночас засвоюють національні цінності та ідеали.

У пошуках дієвих шляхів особистісного розвитку учнів підлітків О. Комаровська пропонує створити художньо-освітнє середовище школи, наповнене мистецькою подієвістю. Причому, мистецтвом повинні бути насичені не тільки уроки художньо-естетичного циклу, концерти і творчі зустрічі, але й «драматургічно вибудовані за законами мистецтва» [52, с.261] уроки з різних шкільних предметів. Не менш важливо, щоб мистецький захід отримав особистісний відгук у школяра. Власне, це і є ключовою педагогічною умовою мистецької подієвості.

Таким чином, аналіз наукової літератури дозволяє визначити підлітковий вік сенситивним періодом для формування національної ідентичності особистості. Процес дорослішання дитини супроводжується інтенсивним засвоєнням ціннісних орієнтацій культурного середовища та самоусвідомлення своєї належності до спільноти. Тому потребує цілеспрямованого виховного впливу.

Перед українськими підлітками з міграційних родин постають додаткові виклики національної ідентифікації, пов'язані із необхідністю узгоджувати культурний досвід рідної і приймаючої спільноти. Врахування вікових особливостей підлітків та застосування у освітньому процесі різноманітних мистецьких практик уможливорює успішне формування національної ідентичності зростаючої особистості, зокрема, в умовах глобалізованого й інокультурного середовища.

Висновки до I розділу

На основі аналізу наукової літератури виявлено, що ідентичність, як особистісне інтегративне утворення, не є вродженою якістю людини, а формується і трансформується у відповідності до соціокультурного середовища та сприяє налагодженню зв'язків особи зі світом через ціннісну подібність. Дефініція «національна ідентичність» трактується вченими як важлива складова «Я-концепції», яка характеризується стійким усвідомленням належності особи до етнічної/національної спільноти, об'єднаної історичною пам'яттю і комплексом культурних цінностей. Серед головних маркерів національної ідентифікації вчені (Е. Сміт, Е. Еріксон, М. Гібернау) називають мову, релігію, народні традиції, мистецтво.

Оскільки формування національної ідентичності зростаючої особистості потребує систематичного і цілеспрямованого педагогічного впливу, в сучасних наукових роботах українських вчених (І. Бех, К. Журба, О. Пометун, О. Філіпчук та ін.) пропонуються різні підходи до моделювання цього процесу та визначення змістовно-структурних компонентів досліджуваного феномену. Найпоширеніша структура національної ідентичності включає: когнітивний (знання про свою націю та її культурну спадщину, розуміння своєї належності до спільноти); емоційно-ціннісний (ставлення до національних символів, історії та традиції, ціннісні орієнтації); діяльнісний (прийняття культурних кодів та дотримання національних традицій та звичаїв, участь у національно зорієнтованій діяльності); комунікативний (здатність до національної самоідентифікації у полікультурному середовищі, готовність до міжкультурного діалогу із збереженням власної ідентичності).

У процесі національної ідентифікації українців важливу роль виконує бандура. Самобутній музичний інструмент, інтегрований у сучасну культуру, репрезентує історичну спадкоємність мистецької традиції України. Залучення бандури у освітній процес сприяє актуалізації етнокультурних смислів та передачі національних цінностей підростаючому поколінню. Бандурне виконавство є потужним засобом формування національної свідомості

зростаючої особистості, розвиває емоційно-ціннісне ставлення до культурної спадщини та історії.

Підлітковий вік вчені вважають сенситивним періодом для формування національної ідентичності. Перехідний етап від дитинства до дорослого життя супроводжується інтенсивним засвоєнням ціннісних орієнтацій культурного середовища та самоусвідомлення своєї належності до спільноти. Потужним і дієвим освітнім ресурсом формування національної ідентичності зростаючої особистості є музичне мистецтво. Врахування вікових особливостей підлітків та застосування мистецьких практик уможливорює успішне формування національної ідентичності підлітків, зокрема, в умовах інокультурного середовища.

Розділ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ ЗА КОРДОНОМ

2.1 Діагностика сформованості національної ідентичності українських підлітків за кордоном

З'ясування реального стану сформованості національної ідентичності підлітків українського походження, які проживають у іншій країні, можливо здійснити через застосування методів педагогічної діагностики. Визначення відповідних критеріїв і показників рівнів сформованості досліджуваного явища дозволить оптимізувати і коректувати освітній процес.

Безумовно, для дітей, які проживають поза межами України, збереження національної ідентичності має надзвичайно важливе значення. Адже вони перебувають у середовищі двох культур – рідної (української) та приймаючої країни. Тому в умовах відірваності від національно-культурного ґрунту необхідно подбати про збереження своєї національної автентичності на основі «рівноправного діалогу із усіма етносами і народами» [63, с.53].

Експериментальною базою дослідження став Комплекс загальноосвітніх шкіл №4 імені Богдана-Ігоря Антонича в Легниці (Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 4 w Legnicy im. Bohdana Ihora Antonycza). Заклад заснований для дітей українського походження ще у 1957 році у Злоторії політичної операції комуністичної влади ПНР і СРСР – депортації населення зі східних земель Польщі у 1947 р. Тоді понад 140 тисяч українців опинилися у західній і північній частині Польщі. Відкрита у 1960 році школа в Легниці (місто Нижньосілезького воєводства Польщі) стала одним із навчальних закладів, покликаних задовольнити освітні потреби дітей із українських родин. На даний час це одна із найстарших польських шкіл з українським профілем.

Отож метою констатувального експерименту було виявлення рівня сформованості учнів школи №4 м. Легниця (Польща).

Відповідно до мети було визначено завдання:

- розробити критерії та показники сформованості національної ідентичності підлітків;
- визначити методи діагностики;
- виявити реальний стан розвиненості в учнів когнітивного, емоційно-ціннісного, діяльнісного та комунікативного компонентів.

На основі узагальнень наукових досліджень (І. Бех, К. Журба, І. Шкільна) було визнано, що кінцевим результатом педагогічного впливу на формування національної ідентичності підлітків є створення стійкої потреби прояву в мистецькій діяльності національної приналежності до української спільноти.

Базуючись на теоретичних і методичних здобутках у галузі педагогічної діагностики (А. Османова, Л. Співак, І. Шкільна) та згідно зі змістовною структурою поняття «національна ідентичність» було визначено такі її критерії та показники сформованості національної ідентичності українських підлітків, які проживають за кордоном:

Таблиця 2.1.1.

Критерій	Зміст критерію	Показники
Когнітивний	Обсяг і глибина знань про Україну, її історію, культуру, традиції, символіку та роль мистецтва у збереженні національної спадщини.	– знання державних символів України; – уявлення про українські народні традиції, видатних діячів культури; – розуміння сутності понять «національна культура», «ідентичність», «духовна спадщина»; – усвідомлення значення мистецтва (пісні, бандури, танцю, театру) у розвитку національної самосвідомості.

Емоційно- ціннісний	Емоційне ставлення до української культури, почуття гордості, любові до Батьківщини, прагнення зберігати національні традиції.	– позитивне ставлення до українських символів, пісень, народних обрядів; – гордість за українське походження; – прояви емпатії, натхнення під час виконання зразків українського мистецтва; – інтерес до вивчення культурної спадщини України.
Діяльнісний	Характеризує рівень активності та залученості учнів у музично-художню діяльність, спрямовану на пізнання та популяризацію національної культури.	– використання мистецьких засобів (бандура, хор, танець) для репрезентації національної ідентичності; – систематична участь у шкільних та міжшкільних заходах; – ініціювання творчих проєктів як форми національного самовираження
Комунікативний	Здатність представляти українську культуру в полікультурному середовищі, взаємодіяти з представниками інших національностей.	– готовність презентувати українську культуру в міжкультурному спілкуванні; – толерантне ставлення до культур інших народів; – участь у польсько-українських заходах; – здатність вести діалог про цінності та традиції свого народу.

Оцінювання показників здійснювалося за 10-бальною шкалою оцінювання навчальних досягнень учнів:

- ☐ високого рівня – від 8 до 10 балів;
- ☐ середнього – від 5 до 7 балів;
- ☐ низького – від 0 до 4 балів.

Важливим для вивчення рівня сформованості національної ідентичності учнів є ранжування прояву кожного показника об'єктів аналізу й оцінювання від найменшого до найбільшого.

Для проведення діагностування було виділено три рівні сформованості національної ідентичності підлітків: високий, середній та низький:

Таблиця 2.1.2.

Рівень сформованості	Характеристика рівня
Високий	Учень усвідомлює свою належність до українського народу, добре знає національні традиції, історію, символіку, культурні надбання. Проявляє емоційно-позитивне ставлення до рідної культури, з гордістю презентує її у шкільному та позашкільному середовищі. Активно бере участь у концертах, фестивалях, театральних і танцювальних виставах, володіє навичками гри на бандурі або хорового співу. Відкритий до діалогу з представниками інших національностей, але при цьому зберігає власну культурну ідентичність.
Середній	Учень володіє загальними знаннями про українську культуру, традиції, державні символи, але не завжди глибоко розуміє їхнє значення. Має позитивне ставлення до національної спадщини, бере участь у культурно-мистецьких заходах, але його активність часто залежить від зовнішньої мотивації. Виконує українські пісні та бере

	участь у танцювальних або театральних постановках, проте не завжди виявляє внутрішню ініціативу.
Низький	Учень має фрагментарні знання про Україну, її культуру та символіку. Виявляє слабку зацікавленість у національних традиціях, рідко долучається до культурно-мистецьких заходів. Під час виконання українських творів проявляє невпевненість або байдужість. Не завжди ототожнює себе з українською культурою, потребує додаткової педагогічної підтримки, заохочення та прикладів для наслідування.

Для проведення педагогічної діагностики використовувалися методи експертних оцінок, які включають: спостереження, анкетування, бесіди, дискусії, обговорення проблемних ситуацій, тестування, аналіз одержаних результатів та ін.

I. Для діагностики когнітивного компоненту національної ідентичності підлітків були запропоновані наступні завдання:

Завдання 1. «МОЯ УКРАЇНА В 10 СЛОВАХ»

Учням пропонується написати 10 слів, які асоціюються у них з Україною (національні образи, символи, пам'ятні місця, традиції, музика, мова тощо). Потім учні коротко пояснюють 3 найважливіших із них. Завдання було орієнтоване на вимірювання глибини знань, усвідомлення культурних і історичних понять.

Відповіді учнів засвідчили, що асоціативний зв'язок з Україною у підлітків, які проживають за кордоном слугує психологічною опорою в процесі адаптації до культурного середовища іншої країни. Серед головних образів і символів школярі назвали державну атрибутику (прапор, герб), рідну мову, елементи культурної спадщини (вишиванка, писанка, бандура); видатні постаті національної історії і культури (Т. Шевченко, Леся Українка, кобзар);

українські пейзажі (соняшники, річки, вишневі сади) та індивідуально значущі образи (родина, друзі).

Завдання 2. «МУЗИЧНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ»

На аркуші учень обирає один із музичних символів України та коментує його зміст, значення, а також пояснює свій вибір.

Завдання спрямоване на виявлення знань української музичної символіки, розуміння змісту культурних знаків.

Аналіз відповідей засвідчив, що підлітки обізнані у національних музичних символах, але рівень глибинного усвідомлення та особистісного прийняття залишається недостатнім.

Завдання 3. МІНІ-ТЕСТ (5 ПИТАНЬ)

Для нашого дослідження не менш важливим було встановити, що відомо учням польської школи з українським профілем про українську музичну культуру. Тест передбачав визначення обсягу і точності знань.

Приклади питань:

- Назви українську народну пісню.
- Хто такі кобзарі?
- Яка музична традиція України є унікальною в світі?
- Хто автор гімну України?
- Назви сучасного українського виконавця.

Аналіз відповідей учнів з міні-тесту дозволив з'ясувати, що незважаючи на відносну поінформованість підлітків про національну музичну культуру, проте їх знання носять поверхневий та виключно фрагментарний характер.

Показники сформованості когнітивного компоненту національної ідентичності підлітків на середньому рівні складають – 52.17%, в той же час на низькому (початковому) рівні знаходиться 31.88 %, а на високому – 15.95 % учнів. Результати зведені у таблиці 2.1.4.

Таблиця 2.1.3.

**Розвиненість когнітивного компоненту національної ідентичності
підлітків**

Рівні	Кількість учнів	%
Високий	11	15,95
Середній	36	52,17
Низький	22	31,88

II. Для діагностики емоційно-ціннісного компоненту національної ідентичності підлітків були запропоновані наступні завдання:

Завдання 1. «ЯК Я ПОЧУВАЮСЯ, КОЛИ ЧУЮ УКРАЇНСЬКУ ПІСНЮ?»

Прослуховується фрагмент української пісні (народної або сучасної).

Учні письмово описують:

- 3 емоції, які відчули;
- чому саме такі емоції виникли.

Завдання вимірювало емоційний відгук, ціннісне ставлення учнів до українського вокального мистецтва.

Учні продемонстрували широкий спектр почуттів, що певною мірою допомогло з'ясувати можливості формування досліджуваного утворення, оскільки національна ідентичність нерозривно пов'язана з почуттям патріотизму. Наводимо фрагменти деяких відповідей:

«Мені сподобався українська народна пісня «Взяв би я бандуру», в якій розповідається про сум, тугу за рідним краєм та коханою дівчиною...» (Марина, 12 років).

«Мені дуже сподобався твір «Щедрик» М. Леонтовича. Ця українська пісня відома на весь світ і щоразу, коли вона звучить, я гордий, що я українець (Максим, 13 років).

Завдання 2. ЕМОЦІЙНА ШКАЛА

Учень ставить оцінку від 1 до 5:

1. Наскільки важлива для тебе українська мова?
2. Наскільки ти відчуваєш себе частиною української культури?
3. Наскільки тобі приємно брати участь у мистецьких заходах?
4. Наскільки ти любиш співати в хорі?
5. Наскільки ти любиш танцювати українські танці?
6. Наскільки ти любиш розігрувати український вертеп?
7. Наскільки ти любиш брати участь у театральних виставах?
8. Наскільки ти любиш вбиратися у вишиванку?
9. Наскільки ти любиш колядувати?
10. Наскільки тобі хочеться розповідати друзям по Україні?

Завдання вимірювало внутрішню мотивацію учнів та їхнє емоційне ставлення до мистецької діяльності з українським спрямуванням.

Аналіз відповідей засвідчив, що у школярів слабо розвинена здатність до самооцінки ставлень, почуттів та емоційних станів. Мистецьку діяльність, як і народні традиції та обрядодійства, більшість з них сприймає у розважальному чи дозвілльовому аспекті. Тому у підлітків недостатньо розвинуте розуміння значення національного мистецтва в ідентифікаційному процесі.

Завдання 3. Гра «МІЙ СТИМУЛ ЛЮБОВІ ДО УКРАЇНИ»

Учням пропонується завершити речення:

- «Я відчуваю себе українцем/українкою, коли...»
- «Я пишаюся Україною, тому що...»

Завдання визначало рівень ідентифікації підлітків та глибину емоційного зв'язку з батьківщиною.

Учні продемонстрували щирість патріотичних почуттів і влучність відповідей. Наводимо фрагменти деяких відповідей:

«Я пишаюся Україною, бо це найкраще місце на земній кулі. Прекрасні ріки і поля, багато птахів і квітів. В Україні живуть мої рідні – бабуса з дідусем. Вони завжди чекають мене...» (Ангеліна, 13 років)

«Я відчуваю себе українцем, коли одягаю вишиванку. Таке красиве вбрання! Українська вишита сорочка дуже багата на різноманітні орнаменти. Український національний одяг унікальний і неповторний у цілому світі...» (Володимир, 13 років)

Показники сформованості емоційно-ціннісного компоненту національної ідентичності підлітків на низькому (початковому) рівні знаходиться 20,29 %, на середньому рівні складають – 55,07%, а на високому – 24,64 % учнів. Результати зведені у таблиці 2.1.3:

Таблиця 2.1.4.

Стан сформованості емоційно-ціннісного компоненту національної ідентичності підлітків

Рівні	Кількість учнів	%
Високий	17	24,64

Середній	38	55,07
Низький	14	20,29

III. Для діагностики діяльнісного і комунікативного компонентів національної ідентичності респондентам були запропоновані комплексні завдання, оскільки в освітньому процесі ці компоненти мають тісний зв'язок. Діяльнісний компонент виявляється через участь учнів у різних видах національно-зорієнтованої художньо-творчої роботи. Натомість комунікативний компонент проявляється через здатність презентувати мистецькі надбання, вербалізувати своє ставлення до національного мистецтва.

Завдання 1. Тижневий проєкт «ДОБРА СПРАВА ДЛЯ УКРАЇНИ»

Учень обирає одну мікро-дію, яку може зробити протягом тижня:

- розповісти польському одноліткові про українську мистецьку традицію (кобзарство, бойовий гопак, колядування);
- познайомити польського друга з українською піснею;
- допомогти підготувати костюм/реквізит для вистави.

По завершенню тижня «Добра справа для України» учні коротко звітують про свої справи. Проєкт дозволяє виявити поведінкові прояви ідентичності у реальному житті.

Учні охоче виконали це завдання. Вони були активними і зацікавленими у проєктній діяльності. Щоправда, частина дітей все ж обмежилася творчою роботою в групі і не виявила бажання популяризувати знання про Україну серед польських однолітків. Тому є потреба розвивати у підлітків комунікативні здібності, створювати умови для міжкультурного діалогу.

Завдання 2. Творча гра «ВІДЛІУННЯ»

На занятті хору учні повинні повторити за вчителем невеликий уривок із пісні, чергуючи текст українською і польською мовами (сл. і муз. Ярослава Барнича «Гуцулко Ксеню»)

Тем-на ніч-ка го-ри вкри-ла, по-ло-ни-ну всю спа-ли-ла,

Темна нічка гори вкрила,
Полонину всю залила,
А в ній постать сніжно-біла, —
Гуцул Ксеню в ній пізнав.
Він дивився в очі сині,
Тихо спершись на соснині,
І слова ніжні любові
Він до неї промовляв:

Гуцулко Ксеню,
Я тобі на трембіті
Лиш одній в цілм світі
Розкажу про любов.
Душа страждає,
Звук трембіти лунає,
А що серце кохає,
Бо гаряче, мов жар.

Ciemna noccka góry skryła
Połoninę zasłoniła
A w niej postać śnieżnobiała,
Hucuł Ksenię w niej poznał.
Wpatrywał się w błękitne oczy
Oparłszy się cicho o sosnę
I słowami miłości
do niej przemawiał:

Hucułko Kseniu
Ja tobie na trombicie
Jedynej w całym świecie
O miłości opowiem.
Dusza tęskni,
Dźwięk trombity brzmi,
A że serce miłuje,
Bo gorące jak żar.

Мета завдання полягала у виявленні готовності підлітків до міжкультурного діалогу, толерантного ставлення до інших етносів.

У школі такий підхід до виконання вокальних творів є досить поширеним, тому школярі з зацікавленням виконували завдання, співаючи текст пісні двома мовами.

Завдання 3. Проєкт «НАЙДИВОВИЖНІШІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ».

Учням пропонувалося підготувати повідомлення чи презентації, в яких розповідалося б про слов'янські народно-інструментальні традиції. Мета завдання полягала у з'ясуванні здатності підлітків презентувати національну культурну спадщину в сучасному глобалізованому світі.

Загалом учні відгукнулися на запропоноване завдання. Проте проявили репродуктивний (формально-копіювальний) підхід до виконання, переважно скориставшись готовими матеріалами інтернет-ресурсів без додавання власної інтерпретації.

Завдання 4. Репортер «ЧИ ВАЖЛИВІ НАЦІОНАЛЬНІ МОТИВИ У СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ?»

Учням було запропоновано підготувати та провести інтерв'ю у колі своїх друзів. Метою завдання було з'ясування усвідомленості підлітками значення мистецтва у процесі національної ідентифікації, а також визначення рівня комунікативної взаємодії. Наводимо окремі відповіді школярів:

«Національні мотиви у сучасному мистецтві нагадують про наші культурні корені. А також надають сучасній музиці оригінального звучання» (Тимофій, 12 років).

«Це важливо, що б ми не забували про минуле. Але головне, щоб національні мотиви звучали сучасне, а не старомодно» (Марія, 11 років).

Показники сформованості діяльнісно-комунікативного компоненту національної ідентичності підлітків на низькому (початковому) рівні знаходиться 44,92 %, на середньому рівні складають – 37,69%, а на високому – 17,39 % учнів. Результати зведені у таблиці 2.1.3:

Таблиця 2.1.5.

Стан сформованості діяльнісно-комунікативного компоненту національної ідентичності підлітків

Рівні	Кількість учнів	%
-------	-----------------	---

Високий	12	17,39
Середній	26	37,69
Низький	31	44,92

Таким чином, отримані дані констатувального експерименту дозволяють зробити такі висновки: у школярів майже відсутнє розуміння значення національного мистецтва як чинника ідентифікаційного процесу. Ставлення підлітків до культурної спадщини в певній мірі невизначене, або ж формальне, що ускладнює процес формування національної ідентичності підростаючого покоління. Знаючи деякі звичаї і традиції, учні через недостатню обізнаність з минулим свого народу не завжди усвідомлюють їх історичне значення, а налаштовані до них як до засобу для розваг.

Загалом школярі віддають перевагу добре знайомому, іноді стереотипному, проявляючи іноді байдуже або негативне ставлення до невідомого. Також варто зауважити, що на музичні інтереси підлітків відчутно впливає сучасний медіапростір.

2.2. Зміст і перебіг дослідно-експериментальної роботи

Формувальний експеримент проводився в умовах навчального процесу на базі II школи podstawової (4-8 класи) №4 імені Богдана-Ігоря Антонича в м. Легниці (Польща) протягом 2024-2025, та I-го півріччя 2025-2026 навчальних років. У експерименті взяли участь 25 учнів 7 класу, які залучені до художньо-творчої діяльності, яка охоплює такі напрями:

- ❖ індивідуальне та колективне музикування на бандурі;
- ❖ хорове виконання українських і польсько-українських пісень;
- ❖ участь у театральних постановках та міжкультурних фестивалях;
- ❖ хореографічні практики у складі танцювального колективу «Art'ery»;
- ❖ творчі проєкти інтегрованого характеру (поєднання музики, слова, танцю, сценічної гри).

Для проведення педагогічного експерименту було сформовано контрольну (КГ) та експериментальну групи (ЕГ). До експериментальної групи увійшли 13 учнів 7 класу, які систематично займаються музично-хоровою діяльністю під керівництвом Наталії Бернацької. До контрольної групи увійшли 12 учнів 7 класу, які займаються у театральнo-хореографічній групі «Art'ery» під керівництвом Зої Лукашик.

Методика проведення педагогічного експерименту охоплює такі елементи: мету; завдання, етапи впровадження; принципи; організаційні форми навчання; педагогічні умови і методи навчання досліджуваної якості. У процесі розробки методики було з'ясовано, що процес формування національної ідентичності підлітків не здійснюється спонтанно, а вимагає цілеспрямованого впливу на свідомість зростаючої особистості.

Метою експериментальної роботи було виявити динаміку змін у сформованості національної ідентичності учнів під впливом систематичної участі у музично-хоровій і театральнo-хореографічній діяльності.

Відповідно до мети було сформульовано завдання:

1. Ознайомити учнів із національною традицією українського вокально-інструментального мистецтва.
2. Розвивати навички ансамблевого співу з супроводом бандури та гри на бандурі.
3. Формувати вміння емоційно і свідомо передавати зміст народних і патріотичних пісень.
4. Виховувати почуття колективізму, відповідальності та любові до рідного краю.
5. Забезпечити інтеграцію мистецтва у процесі виховання національної свідомості.

Реалізація методики формування національної ідентичності підлітків засобами бандурного та хорового мистецтва ґрунтується на таких основних принципах:

Інтегративності – поєднання вокально-хорової, інструментальної, історико-культурної й виховної складових у єдину систему.

Колективності та співтворчості – виховання почуття єдності, взаємопідтримки через участь у хорі та ансамблі пісню і танцю.

Емоційності та духовності – формування емоційного відгуку на твори українського мистецтва, виховання любові до рідної пісні.

Безперервності культурного зв'язку – забезпечення можливості залучення підлітків, які проживають за кордоном, до спільної діяльності в онлайн-форматі.

Діяльнісного підходу – активне залучення підлітків до творчої музичної діяльності, спільного музикування та виступів.

Національно-культурної спрямованості – орієнтація змісту й форм діяльності на українські духовні, мистецькі та мовні цінності, добір репертуару, що відображає українську духовність. Варто відмітити, що саме через музичний матеріал найповніше розкривається національна ідея та здійснюється виховний вплив на підлітків. Пісенний репертуар українських дітей у польській школі формується на засадах комбінування української та польської культур).

Репертуар у роботі з українськими підлітками, які навчаються в польських школах, має подвійне виховне значення – він одночасно: підтримує національну ідентичність українських дітей через знайомство з українською традицією, мелодикою та змістом пісень; сприяє культурній інтеграції в освітнє середовище країни перебування через використання польської мови, спільних тем і образів. Такий підхід дає можливість створити спільний культурний простір, де українська і польська музика звучать у гармонії, а діти відчують себе частиною двох культур – не втрачаючи власної.

Принципи добору комбінованого репертуару:

1. Двокультурність – у репертуарі поєднуються твори української та польської традицій, які мають спільні мотиви (природа, родина, добро, мир, любов).

2. Мовна інтеграція – деякі українські пісні можуть виконуватися польською мовою, або окремі куплети – українською, інші – польською: «Гуцулко Ксеню» (сл. і муз. Ярослав Барнич), «Тиха вода» (сл. Юрій Рибчинський, муз. Ігор Поклад), «Гей, соколи» (сл. і муз. Тимко Падуро), українська народна пісня «Глибока кирниця».

3. Змістова близькість – підбираються пісні, що мають схожий емоційний тон (ліричний: сл. Микола Костомаров, муз. В'ячеслав Криштофович «Не сходило вранці сонечко», Ольга Кашул, Дмитро Хома «Ой чорна, я си чорна», укр. нар. пісня «Ой, у вишневому саду», святковий: народна колядка «Небо і земля», народна колядка «Добрий вечір Тобі», патріотичний: сл. Тарас Шевченко, муз. І. Ковтун «Встала весна, встала весна», сл. Тарас Шевченко, муз. Данило Крижанівський «Реве та стогне, Дніпр широкий», Степан Чарнецький «Ой, у лузі, червона калина»).

Такий підхід до вибору репертуару розвиває мовну гнучкість і толерантність до іншої культури, сприяє культурному діалогу та виховує відчуття взаємоповаги та підтримки.

Ефективне формування національної ідентичності підлітків, які проживають за кордоном, залежить від спеціально створених обставин (педагогічних умов), серед яких провідними є:

- ❖ створення позитивного мистецько-подієвого середовища;
- ❖ активізація мотивації учнів до музично-виконавської діяльності;
- ❖ опора на міжкультурний діалог на засадах інтеграції мистецтв.

Експериментальна методика включала три етапи: початковий, розвивальний, творчий. Розкриємо зміст кожного етапу.

Початковий етап був направлений на ознайомлення учнів із національною культурною традицією України, самобутніми мистецькими практиками. Особлива увага приділялася формуванню потреби у національній самоідентифікації через хоровий спів та народно-інструментальне музикування. Велику роль було відведено колективним формам музикування,

використанням наочних методів (мультимедійних засобів) та українського традиційного інструменту (бандура), які сприяли пробудженню інтересу до національно зорієнтованої музичної діяльності.

Розвивальний етап передбачав накопичення в учнів теоретичних знань та музично-виконавських навичок у процесі репетиційної діяльності. Різноманітні проєктні і творчі завдання, вирішення проблемних ситуацій і дискусії сприяли накопиченню як мистецького досвіду підлітків, так і спонукали до активізації процесу становлення «Я-концепції», яка, зокрема, включає усвідомлення своєї приналежності до національної спільноти.

Творчий етап був орієнтований на активізацію прояву національної ідентичності підлітків через мистецьку діяльність. Пріоритетним був концертний метод, який сприяв розвитку виконавських умінь, стимулював до творчої самореалізації та комунікативної взаємодії учасників.

Реалізація методики відбувалася з урахуванням таких педагогічних умов:

1. Створення емоційно-позитивного освітнього середовища, у якому кожен учень відчуває підтримку, повагу до своєї національної приналежності та гордість за неї.
2. Інтеграція української культури в освітній процес польської школи – шляхом поєднання репертуару двома мовами, взаємного обміну традиціями, спільних свят і концертів.
3. Опора на принцип діалогу культур – через порівняння спільних рис у фольклорі, музиці, традиціях, що формує взаємоповагу й толерантність.
4. Постійна творча рефлексія – діти не лише виконували твори, а й обговорювали їх зміст, сенс, національні символи, моральні цінності, які вони несуть.

Особливе місце у процесі формування національної ідентичності підлітків посідає творча та концертна діяльність, адже саме у виступах, фестивалях і публічних заходах дитина відчуває себе носієм української культури. Для дітей, які проживають за межами України, участь у музичних

подіях стає не лише засобом самовираження, а й формою духовного зв'язку з Батьківщиною. Пісня, слово, бандурний звук – усе це допомагає зберігати живу нитку єдності між минулим і сучасним, між рідною землею та новим середовищем.

Концертна діяльність охоплює участь у патріотичних фестивалях, благодійних акціях, шкільних святах, спільних виступах українських і польських дітей, що сприяє розвитку міжкультурного діалогу, взаємоповаги та вихованню почуття гордості за свій народ. Через спільне виконання українських пісень – як рідною, так і польською мовами – формується особлива атмосфера єдності, де музика стає мовою серця, зрозумілою без перекладу.

Творча діяльність українських підлітків у польських школах реалізується у різноманітних формах, що поєднують навчальний, виховний та культурно-просвітницький аспекти. Кожен із цих напрямів спрямований на популяризацію української пісні, розвиток творчих здібностей дітей і формування в них почуття належності до української спільноти.

Особливу увагу приділено фестивалям української культури, які проводяться спільно з польськими школами, місцевими громадами чи діаспорними організаціями. Під час таких заходів діти презентують українські пісні в оригіналі або в перекладі польською мовою, демонструють гру на бандурі, виконують хорові твори, беруть участь у колективних сценічних постановках. Такі події стають не лише святом музики, а й уроком єдності, взаємоповаги та культурного діалогу між народами.

Важливою формою роботи є також патріотичні концерти, присвячені державним святам України – Дню Незалежності, Дню Героїв, Шевченківським дням. Під час цих заходів діти виконують твори, які утверджують любов до Батьківщини, розуміння її історії, символів і духовних цінностей. Для підлітків, що живуть за кордоном, участь у таких концертах стає емоційним зв'язком із Україною, способом висловити власну підтримку і вдячність рідній землі.

Не менш значущими є шкільні концерти та виступи, які мають інтеграційний характер. У цих заходах українські діти часто виступають разом із польськими однолітками, виконуючи твори двома мовами – українською та польською. Такі спільні виступи сприяють взаєморозумінню, повазі до культурного різноманіття та формування атмосфери дружби між дітьми.

Окремий напрям – благодійні виступи та участь у міжнародних культурних акціях і фестивалях, де діти своїм мистецтвом підтримують важливі суспільні ініціативи. Такі заходи допомагають виховати у підлітків відповідальність, співчуття, активну громадську позицію, що є невід’ємними складовими національної ідентичності.

Важливим складником творчої роботи українських дітей у польській школі є також діяльність танцювального колективу, який органічно поєднує виступи з хором і бандурним ансамблем. Танець у цьому контексті виступає не лише засобом сценічного вираження, а й потужним виховним інструментом, що передає національний характер, емоційність і динаміку української культури. Під час спільних виступів – коли звучить українська пісня, грає бандура і водночас на сцені виконуються народні танці – створюється цілісна художня картина, яка справляє глибоке враження на глядачів та формує в дітей відчуття гордості за свою культурну спадщину.

Часто хореографічні номери супроводжують хорові або ансамблеві виступи, підкреслюючи зміст пісень, відтворюючи образи українських традицій, свят, побуту. Спільна підготовка концертних номерів сприяє творчій співпраці між дітьми, навчає відповідальності, дисципліни, колективності та поваги до мистецтва руху як частини національної культури.

Таким чином, творча і концертна діяльність українських дітей за кордоном – це не лише форма мистецького самовираження, а й ефективний шлях формування національної ідентичності. Спільне виконання пісень, гра на бандурі, участь у хорових і танцювальних колективах допомагають дітям зберегти зв’язок із рідною культурою, водночас інтегруючись у нове середовище. Кожен виступ – це акт єднання, коли музика, слово й рух

об'єднують серця, стираючи відстані між Україною і світом. Саме через такі творчі ініціативи діти навчаються любити свою країну, поважати інші культури і відчувати себе гідними посланцями українського духу.

До прикладу, зміст дослідно-педагогічної роботи відображає літературно-музична програма «Поїду в Україну слухать кобзарів»:

Сценарій

літературно-музичної програми

«Поїду в Україну слухать кобзарів»

Мета: сформувати в учнів уявлення про українські музичні традиції; виховувати шанобливе ставлення до кобзарства та інтерес до національної історії, сприяти творчому самовираженню підлітків у національно зорієнтованій арт-практиці.

Обладнання: святково прибрана сцена; бандура, мультимедійні засоби.

Хід свята

***Ведуча:** Поїду в Україну слухать кобзарів,*

Мистецтво їх усім вікам належить.

Вони – краси божественне безмежжя,

Вогонь їх ну кого лише не грів?!

Поїду в Україну слухать кобзарів,

Уп'юся їх гарячих струн шаленством,

Чи в світі вище ще була блаженство,

Як слухати їх невмирущий спів?!

Без дум кобзарських я далеко одурів,

Знов чути їх – моя жагуча мрія.

Як добре все ж, що в світі кобзарі є:

Поїду в Україну слухать кобзарів. (А.Грицай)

Ми раді вас вітати на літературно-музичному святі!

Ведуча: Кобзарство – окреме явище української традиційної культури. Народні співці створили мистецькі скарби – унікальні і до кінця ще незбагненні. Видатний дослідник кобзарського мистецтва Філарет Колеса наголошував: «Кобзарі мають високе розуміння про своє співацьке призначення як носителі великих ідей, що відривають людей від життєвої суєти та підносять до Бога, вказують на правду і неправду в людських відносинах, нагадують про смерть і суд, і вічність, а з другої сторони утверджують пам'ять про історичну минувшину народу, про його страждання і героїчні подвиги. Поетичним словом і грою уміють витискати чисті сльози благородного зворушення, що підносить людину».

Ведучий:

*Линуть, линуть, линуть над світами,
Переливи вічності золотих бандур.
Буде, буде, буде щастя й з нами!
Зла тривого геть з дороги! (А.Грицай)*

послухаймо неповторні і дивовижні звуки сріблястих струн
(Бернацька Н. виконує «Спогад» С. Мамонова)

Ведуча: Початків кобзарства варто шукати ще в сиву давнину, а народних співців, таких як Боян, Митуса, які згадуються в літописах XI–XII століть. Найгеніальніші мандрівні рапсоди – співці були сліпцями. Напевне тому, що люди вірили: незрячому Бог довіряє свою найвищу Правду, якою він лікує наші душі й тіло від скверни.

Ведучий: Щоб стати кобзарем, треба було пройти сувору цехову школу, досконало вивчити репертуар, добре володіти грою на інструменті, освоїти обряди та традиції кобзарства. Кобзарство-старцівство, створивши свою своєрідну філософію, на перші місця ставило християнську віру, високу мораль, любов до Батьківщини, вимогливість до виконавської майстерності та репертуару, який переважно складали вокальні твори у супроводі бандури: думи, псалми, історичні пісні.

Ведуча: Придворний напрям бандурного виконавства почав формуватися від XV-XVI століття. Звернення до архівних документів підтверджує, що вже у XIV ст. у королівських і магнатських капелах працювали українські музиканти: лютністи, кобзарі, лірники, виконавці на духових інструментах.

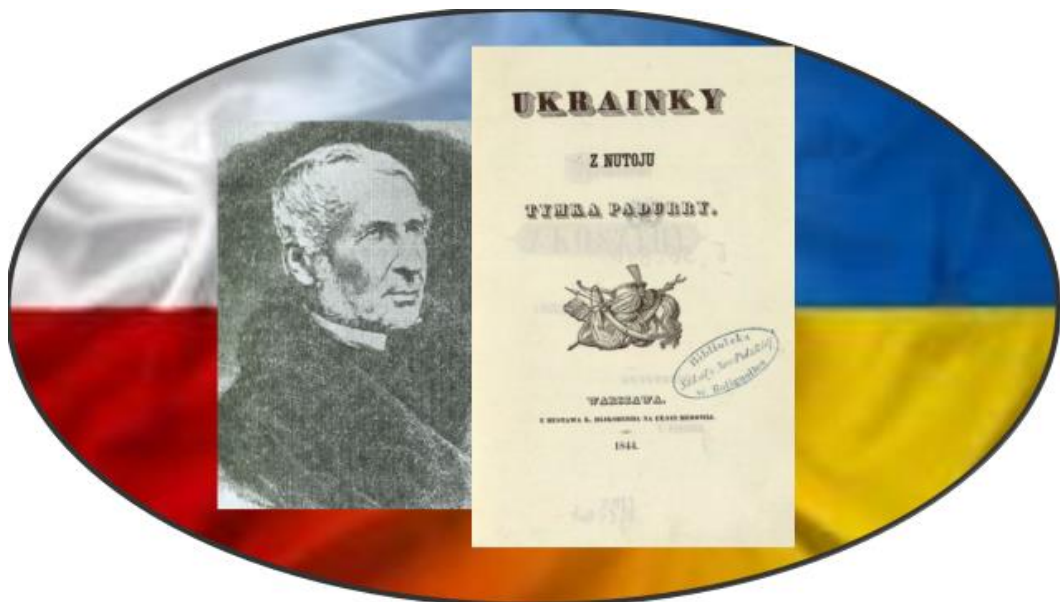
Ведучий: В часи козацтва, вокально-інструментальні композиції кобзарів активно закликали до повстань проти гнобителів та поневолювачів, підтримували бойовий дух у повстанських і партизанських загонах і з'єднаннях. У порівнянні зі сліпечьким, у козацькому бандурному виконавстві інструментальні композиції займають місце суто ужиткових жанрів (у їх церемоніальній та розважально-побутовій функціях), оскільки відповідають задоволенню потреб козацької спільноти.

Ведуча: для співатиме вокальний ансамбль із піснею «Глибока кирниця» під супровід бандури (кер. Бернацька Н.)

Ведучий: Кобзарі і лірники в своїх творах закликали народ не лише до високих норм моральності, але і формували в них патріотичні почуття. Найбільше це стосується кобзарів. Історики неодноразово вказували на кобзарську пісню і думу, як на один із засобів формування української ментальності.

Ведуча: тож і ми підхоплюємо і розвиваємо давні традиції та заспіваймо разом «Гей соколи» польсько-українського автора Тимка Падури.

Ведучий: Тимко Падура був поетом, збирачем народної української творчості. Надихаючись народними піснями і кобзарськими думами Поділля, Волині та Київщини, він відчув себе виразником та невід'ємною часткою українського народу. Збірку своїх поезій він назвав «Українки».

Серед найпопулярніших поезій Тимка Пудри – «Запорожець», «Кошовий», «Чорноморець», «Барабаш», «Мазепа».

Ведуча: Тимко Падуро заклав у палаці Ржевуського спеціальну школу лірників, бандуристів, торбаністів, що співали про козаччину. Він є автором двох сотень пісень, до деяких своїх текстів сам складав мелодії. Завдяки своїм пісням Тимко Падуро набув популярності, за його мотивами виконували пісні, що подорожували просторами України і Польщі.

Ведучий: Спосіб усного побутування кобзарсько-лірницької традиції, що є основним критерієм його відмінності від писемної традиції, дає можливість виконавцеві бути не лише інтерпретатором, а й творцем особистісного промовляння духовного епосу (злитися з долями його героїв, відчувати їх як живих, промовляти від їхнього імені до сучасника, сповідатися йому). Враховуючи специфіку епічного спрямування кобзарсько-лірницької життєтворчості, її уособленням представляється сама особистість співця.

Ведуча: Отже, на завершення нашого свята учнівський хор виконає популярну нині пісню «Ой у лузі червона калина» (у супроводі бандури)

Часи кобзарські не минули.

Співцям роботи – ще моря.

Щоб хто є хто ми не забули,

Потрібна пісня кобзаря.

Літературно-музична програма викликала живий інтерес у аудиторії. А учні 7 класу, які здійснювали підготовку і проведення заходу, поглибили свої знання у кобзарсько-бандурних традицій та пишалися тим, що мають можливість популяризувати самобутнє українське мистецтво за кордоном.

Формування національної ідентичності українських підлітків за кордоном потребує не лише систематичної навчально-виховної роботи, а й активного занурення дітей у живий процес мистецької творчості. Саме участь у концертах, фестивалях, благодійних заходах і культурних ініціативах дає можливість учням пережити емоційне єднання з Батьківщиною, відчути гордість за свій народ і водночас – представити України світові.

Учні Zespołu Szkół Ogólnokształcących Nr 4 w Legnicy im. Bohdana Ihora Чехії та серед української діаспори. Їхні виступи – це не лише творче досягнення, а й результат педагогічної праці, спрямованої на виховання духовності, любові до рідного слова, музики, народної традиції.

Фестиваль “Jeste divadlo”, 11-14 квітня 2024р., м. Ліберец (Чехія)

Одним із найяскравіших етапів творчої діяльності стала участь у міжнародному фестивалі театрального мистецтва «Jeste divadlo» в місті Ліберец. Український танцювально-співочий ансамбль «Кристал» представив театральну постановку «Сватання на Гончарівці» за мотивами класичного твору Григорія Квітки-Основ'яненка.

Ця вистава стала справжнім синтезом різних видів мистецтва – музики, танцю, акторської гри та фольклору. Діти втілили на сцені живі українські характери, використовуючи народні пісні, танці, гумор і автентичні елементи обрядів.

Глядачі з Чехії, Польщі та Німеччини тепло сприйняли виступ, який став прикладом міжкультурного діалогу. Для дітей цей фестиваль став першим міжнародним досвідом, який навчив працювати у команді, долати сценічне

хвилювання й гордо нести свою культуру за кордоном. Для учнів участь у фестивалі стала уроком гордості за своє походження, можливістю презентувати Україну як державу з багатою театральною традицією.

День вишиванки у Броцлаві, 25 травня 2024 р.

Важливою подією для підлітків стало святкування Дня вишиванки у Броцлаві, організоване українською громадою. Учні школи №4 взяли активну участь у концерті, де виконали добірку українських пісень і народних танців.

Прозвучали вокальні твори:

- «Ой у лузі червона калина» Степана Чарнецького
- «Ой, чорна, я си чорна» Ольги Кашул, Дмитра Хоми
- «Гей соколи» / «Hej, Sokoły» сл. і муз. Тимка Падура

Варто відмітити, що учні виступали у вишиванках із синьо-жовтими стрічками, зворушливо співаючи під супровід бандури – символу української душі. Атмосфера свята була теплою, родинною, наповненою світлом і вдячністю.

Пісня «Гей соколи» була виконана школярами у двомовній версії – у

Участь у цьому заході сприяла формуванню гордості за національні символи, вихованню любові до вишиванки як елементу української ідентичності, а також налагодження культурних зв'язків між дітьми двох народів.

День дитини, 28 травня 2024 р., м. Лігниця

У межах святкування Дня дитини у школі №4 м. Легниці учні взяли участь у яскравому танцювальному флешмобі, який став спільною ініціативою українських і польських дітей. Під сучасні українські мелодії діти створили композицію, що поєднала рух, колір, ритм і радість.

Флешмоб став прикладом інтеграції через мистецтво – підлітки вчилися взаємодіяти, підтримувати один одного, творити спільний позитивний простір. Для українських дітей це був шанс показати, що культура – це не лише традиція, а й сучасність, що живе й розвивається у нових формах.

День спорту, 3 червня 2024 р., м. Легниця

Свято спорту стало ще однією нагодою об'єднати творчість і рух. Під час заходу хор школи підготував коротку концертну програму, у якій прозвучали патріотичні та дитячі пісні, що закликали до дружби, радості й віри в себе. Діти виконували твори, що створювало атмосферу єдності, а танцювальний колектив підтримав виступ енергійними хореографічними номерами.

Ця подія засвідчила, що мистецтво і спорт мають спільну мету – виховувати силу духу, командність і взаємоповагу.

Фестиваль «Świąt pod Kyczerą», 1-6 липня 2024 р.

Літній фестиваль “Świąt pod Kyczerą” став справжнім святом творчості для дітей. Колектив школи представив програму з українських народних і сучасних пісень у супроводі бандури, а також танцювальні номери з елементами народної хореографії.

Особливо тепло глядачі сприйняли виступи на бандурі та спів двома мовами. Це стало символом культурного діалогу, демонстрацією відкритості українських дітей до спілкування, співпраці й дружби. Захід сприяв утвердженню позитивного іміджу українців у міжнародному просторі та зміцнив почуття єдності серед дітей.

Святий вечір у школі, 6 грудня 2024 р., м. Легниця

Однією з найзворушливіших подій року став Святий вечір у школі №4, який традиційно об'єднав учнів, учителів і батьків. Захід було проведено в дусі духовності та культурної єдності – звучали колядки українською та польською мовами, діти виступали в національних костюмах, прикрашали сцену рушниками, зірками, гілочками калини.

У виконанні шкільного хору та учнівської групи пролунали:

- ❖ «Добрий вечір тобі»
- ❖ «Нова радість стала»,
- ❖ «Три славні царі»,
- ❖ «Ой на річці, на Йордані»
- ❖ «Возвеселімся, всі разом, нині»

❖ «Небо і земля»,

❖ «Bóg się rodzi».

Пісенний матеріал готувався з особливою увагою до вимови, стилістики та духовного змісту. Учні вчилися осмислювати значення колядки як носія віри, радості й надії. Польські колеги, які вперше почули українські різдвяні пісні, відзначили їхню глибину, мелодійність і душевність. Такий спільний виступ став важливим кроком до культурного діалогу, виховання толерантності та взаємоповаги.

Учні 7-го класу виконали колядки «Три славні царі», «Возвеселімся, всі разом, нині» та «Ой на річці, на Йордані» (обр. М. Леонтовича). Прикметно, колядки співали під акомпанемент бандури. А на завершення Свят-вечору прозвучала спільна колядка «Dzisiaj w Betlejem» / «Сьогодні у Вифлеємі». Показово, що польський поетичний текст було проспівано на мелодію української колядки «Небо і земля, нині торжествують» в супроводі бандури (аранжування і гра на бандурі – Н. Бернацька).

Як бачимо, концертна програма шкільного свята об'єднала польський і український пісенний репертуар зимового циклу. Причому, бандура стала зв'язуючою ланкою між колядками сусідніх етносів. Звичайно, в народній традиції український музичний інструмент не використовувався під час колядування. Проте, як свідчить В. Дудчак, що саме в умовах еміграції закріпилася практика концертного виконання бандуристами духовного календарно-обрядового репертуару (колядки, щедрівки). Дослідниця зазначає: «в середовищі зарубіжжя започатковані специфічні форми вокально-інструментального ансамблю, у яких бандура виконує функцію акомпанування» [35, с.146]. Таким чином, популяризація національного музичного інструменту в умовах інонаціональної мистецького оточення спричиняє оновлення національної традиції, а водночас інтеграційні процеси взаємодії культур.

Різдвяний вечір, 5 січня 2025 р., Parafia Grekokatolicka Podwyższenia Krzyża Pańskiego we Wrocławiu

Розвитком різдвяної теми стала участь дітей у традиційному Вертепі, який відбувся у греко-католицькій церкві м. Вроцлава. Під педагогічним керівництвом учні підготували повноцінну театралізовану виставу, у якій поєднали спів, декламацію, музику та рух.

У виставі звучали колядки «Во Вифлеємі нині новина», «Небо і земля», «Добрий вечір тобі». Діти виконували ролі пастушків, ангелів, царів і навіть нечистої сили – з гумором, але зі щирим духовним змістом. Особливу роль у супроводі відіграла бандура, що надавала звучанню тепла й українського колориту.

Під час вистави діти не просто відтворювали події Різдва, а переживали духовний досвід спільного служіння і радості, що формує в них стійке почуття належності до християнської та української культурної традиції. Цей захід став чудовим прикладом поєднання мистецької творчості й духовного виховання школярів.

Відкриття української книжкової полиці в Міській публічній бібліотеці ім. Тадеуша Гумінського в Легниці (21 лютого 2025 року)

Збірка книжок українською мовою та перекладених з української на польську в Міській публічній бібліотеці ім. Тадеуша Гумінського в Легниці вже налічує понад чотириста томів. У символічному відкритті полиці з цими виданнями взяв участь Генеральний консул України у Вроцлаві Юрій Токар, представники міської влади, педагогічна спільнота, учні школи №4 в Легниці, а також українська громада міста.

Під час зустрічі йшлося не лише про книги, а й про людей. Було наголошено на важливості підтримки українських біженців, які знайшли прихисток у місті Легниця, а також згадано давніх мешканців українського походження, котрі ще з 1940-х років ХХ століття формують багатокультурний характер міста. Ідея створення української книжкової полиці виникла під патронатом Першої леді України – Олени Зеленської та реалізована за

підтримки місцевої влади і польських бібліотекарів.

Під час урочистості згадували слова Єжи Гедройця – головного редактора паризької «Культури», який ще в 1950-х роках говорив, що «польська держава справа – це східна політика, і потрібно очистити історичні питання, щоб готувати спільне майбутнє».

Саме завдяки зусиллям Гедройця у 1959 році в Парижі вийшла збірка «Розстріляне відродження» – антологія української поезії, знищеної сталінським режимом. Ця історична згадка прозвучала особливо символічно, бо свідчить про давню духовну єдність між двома народами, засновану на взаємоповазі й культурному розумінню.

Сьогодні Україна, держава, яка добре усвідомлює значення культури у формування національної свідомості, продовжує цю традицію – передаючи до польських бібліотек цінні видання для дітей, молоді та дорослих. Це не лише підтримка читання, а й жест культурної дипломатії, що підтверджує тривалу співпрацю та взаємну довіру між нашими народами.

У відкритті книжкової полиці активну участь взяли учні школи №4 м. Легниці. Діти представили коротку мистецьку програму, що стала справжнім символом єдності двох культур. Під час виступу прозвучали:

- «Гуцулка Ксеня» (сл. і муз. Ярослав Барнич) - у двомовному виконанні (українською та польською),
- «Пісня про любов» (сл. Л. Забашт, муз. О. Сандлер), у супроводі бандури.

Ці твори були обрані не випадково: вони поєднують ліризм української мелодії з відкритістю до діалогу культур. Молоді виконавці виступали з особливим натхненням і гордістю, а їхній спів став не просто концертним номером, а емоційним мостом між народами, який відчули всі присутні – від дипломатів до наймолодших слухачів.

Виступ українських дітей у бібліотеці мав глибокий педагогічний і виховний зміст. Він показав, як через музику й слово можна виховувати національну свідомість, зберігати рідну мову та водночас утверджувати

відкритість до світу. Діти відчули себе справжніми амбасадорами української культури, а глядачі – свідками живої, щирої зустрічі двох духовних традицій.

Завершення заходу супроводжувалося щирими оплесками та словами вдячності. Усі присутні відзначили, що створення української книжкової полиці – це інвестиція у спільне майбутнє, у культуру, яка поєднує серця. Книги, які передала Україна, обов'язково знайдуть своїх численних читачів – серед дітей, підлітків і дорослих, - а музика та пісня, що пролунала того дня, надовго залишаться в пам'яті як символ дружби й духовної єдності.

Фестиваль «Jeste divadlo», 15 березня 2025 р., м. Ліберець (Чехія)

Навесні колектив знову взяв участь у міжнародному фестивалі «Jeste divadlo», але вже в оновленому складі та під новою назвою – «Art'ery». На цей раз учні представили виставу «Ехо роду», присвячену темі родової пам'яті, зв'язку поколінь і духовної спадщини. Сценарій був побудований як захоплива подорож у світ українських традицій.

Постановка виконувалася польською мовою, але з включенням українських народних інструментів – бандури, ліри та сопілки, що надало виставі глибини й національного колориту. Такий синтез двох культур мав глибокий символічний зміст: він показував, що українська традиція здатна жити і звучати у сучасному багатомовному світі. Виступ вразив журі щирістю, емоційністю й професійною підготовкою дітей.

Для учнів участь у цьому фестивалі стала важливим кроком до творчого самовираження, міжкультурного діалогу та усвідомлення цінності свого національного «Я». Виступ українських дітей у Чехії став яскравим прикладом культурного діалогу трьох народів – українського, польського та чеського, а також підтвердив, що мистецтво не має кордонів.

Фестиваль «Teatralki», 19-22 травня 2025 р., м. Єленья Ґура (Польща)

У травні 2025 року театральнo-музичний колектив «Art'ery», створений при школі №4 м. Легниці, взяв участь у фестивалі дитячих і юнацьких театрів «Teatralki», який проходив у місті Єленья Ґура.

Учні представили виставу «Ехо роду», що поєднала елементи драматичного театру, хорового співу, танцю та народного інструментального супроводу. Постановка була побудована на темі родинних цінностей, історичної пам'яті та духовного зв'язку поколінь. Звучання бандури, ліричних українських мелодій і хореографічні вставки створили неповторну атмосферу широкості й емоційної глибини. У фіналі прозвучала українська народна пісня «Ой у вишневому саду», яка викликала сльози зворушення в глядачів і стала символічним акордом єднання культур.

Важливу роль у створенні вистави відіграла Зоя Лукашик, учитель занять артистичних тієї ж школи №4, яка виступила режисером і хореографом постановки. Завдяки її творчому баченню, сценічним рішенням та танцювальним композиціям вистава набула глибокого змісту й візуальної виразності. Спільна наша робота – стала прикладом плідної міжпредметної співпраці, де музика, театр і танець злилися в єдине художнє ціле.

Журі фестивалю високо оцінило оригінальність задуму, художню цілісність і ширість емоційного виконання. За результатами конкурсу театральна група ART'ERY здобула почесну відзнаку (“wyróżnienie honorowe”), що стало справжнім визнанням таланту юних артистів.

Їхня вистава вразила журі емоційною силою, автентичністю і творчим підходом до постановки. Цей успіх є черговим підтвердженням зростаючої ролі колективу серед молодих театральних гуртів Польщі та важливим кроком у розвитку міжкультурної творчої співпраці.

Колектив ART'ERY і його керівники Наталія Бернацька та Зоя Лукашик - довели, що сила мистецтва полягає у правдивих почуттях, любові до рідної культури та прагненні ділитися нею з іншими. Їхній виступ став не лише мистецьким досягненням, а й символом дружби, взаємоповаги та духовної єдності між народами.

День культурного розмаїття (м. Легниця, травень 2025 року)

З нагоди Дня культурного розмаїття учні нашої школи відвідали Комплекс спеціальних шкіл (Zespół Placówek Specjalnych). Захід мав на меті

показати красу та багатство культур, що співіснують у польському суспільстві, а також підтримати ідею відкритості, толерантності та взаємоповаги між дітьми різних національностей.

Виступ учнів став яскравим елементом програми – діти з гордістю представили українську культуру, її мелодику, барвистість і народні традиції. Прозвучали пісні: «Гей, соколи» (сл. і муз. Тимко Падура), «Гуцулка Ксеня» польськими фразами, що символізувало єдність двох культур і взаємне порозуміння. Супровід бандури й ритмічні танцювальні рухи надали виступу неповторного національного колориту.

Особливу увагу викликав спільний флешмоб, у якому взяли участь і польські, і українські учні. Цей момент став символом радості, дружби та поваги до розмаїття – адже кожна культура є важливою частинкою великої спільноти, у якій кожен відчувається прийнятим і цінним.

Атмосфера заходу була щирою, теплою й доброзичливою. Учні школи №4 із задоволенням ділилися частинкою своєї національної ідентичності, знайомили ровесників і не тільки, із традиційними українськими піснями, танцями й народними костюмами. Такі заходи сприяють вихованню поваги до культурного різноманіття, формуванню почуття власної гідності й гордості за національну спадщину.

Наприкінці зустрічі діти отримали слова подяки від організаторів, оплески слухачів за емоційність, артистизм і щирість у передачі духу української культури. Цей день став прикладом того, як через музику, танець і творчу взаємодію можна будувати мости порозуміння між народами, виховуючи в молоді любов до рідного й повагу до іншого.

Вечір традицій і культури “Art’ery”, 15 червня 2025 р., м. Легниця

Кульмінацією творчого року став Вечір традицій і культури, який об’єднав учнів, батьків, педагогів та українську громаду Легниці. Колектив «Art’ery» представив оновлену версію вистави «Ехо роду», цього разу українською мовою, що надало події ще більшої емоційної глибини. Захід мав

на меті зберегти й популяризувати культурні надбання обох народів – польського та українського – через мистецьке слово, пісню й танець.

Звучання бандури, народний спів, елементи танцю й поетичне слово створили єдине мистецьке полотно, сповнене любові до рідного краю. Це була не лише культурна подія, а справжній акт духовного єднання.

Урочисте завершення навчального року 2024/2025 у школі №4

м. Легниця

27 червня 2025 року у школі №4 м. Легниці відбулося урочисте завершення навчального року, яке традиційно стало підсумком плідної праці учнів, учителів та батьківської громади. Свято пройшло у теплій, дружній атмосфері, сповненій щирих емоцій, подяк і взаємної підтримки.

Урочисту частину відкрила директор школи, звернувшись до всіх присутніх зі словами вдячності за наполегливу працю, творчість і участь у житті школи. Було підкреслено, що минулий рік став часом активного розвитку, нових мистецьких ініціатив і культурного діалогу між польськими та українськими учнями, які разом формують відкриту, дружню й толерантну шкільну спільноту.

Під час святкової програми відбулося вручення нагород і відзнак учням, які проявили себе у навчанні, музиці, театрі та танцювальному мистецтві. На сцені виступили шкільний хор під моїм керівництвом, танцювальний ансамбль «Art'ery» (керівник - Зоя Лукашик) та учасники музичного колективу школи. Виконані твори відзначилися емоційністю, художньою виразністю та щирим прагненням передати атмосферу свята.

Особливо символічним моментом свята стало виконання шкільного гімну «Привітання життя» на слова Богдана-Ігоря Антонича – поета, який є патроном школи. Ця пісня, наповнена любов'ю до світу, життєствердним духом і вірою в добро, стала музичним підсумком навчального року та нагадала всім присутнім про духовні цінності, на яких ґрунтується виховання учнів у школі №4.

На завершення урочистості відбувся спільний флешмоб, який об'єднав

учнів, учителів і гостей школи в колі радості, руху й позитивних емоцій. Цей виступ став символом єдності, дружби та віри у майбутнє – у покоління молодих людей, які несуть у серцях світло культури, знань і миру.

Свято закінчилося побажаннями всім присутнім чудових, безпечних і сонячних канікул, сповнених відпочинку, натхнення й нових відкриттів. Такий захід не лише підсумовує навчальний рік, а й формує у молоді почуття гордості за свою школу, виховує шанобливе ставлення до традицій і любов до життя – так, як навчав їхній патрон, Богдан-Ігор Антонич.

Участь учнів у фестивалях і концертах у 2024-2025 рр. продемонструвала, що мистецька діяльність – хоровий спів, бандура, театр і танець – є ефективними засобами формування національної ідентичності підлітків. Кожен виступ був частиною педагогічної системи, спрямованої на виховання любові до рідної мови, пісні, традиції. Такі заходи не лише розвивають творчість дітей з українських родин, а й зміцнюють їх духовно, допомагають не втратити зв'язок з Україною, навіть коли вони живуть і навчаються за її межами.

Кожне культурно-мистецьке дійство, в якому беруть участь учні Комплексу загальноосвітніх шкіл №4 імені Богдана-Ігоря Антонича в Легниці сприяє їх інтеграції у нове середовище, водночас, розповідає європейцям про українську художню спадщину. А праця вчителів освітніх закладів українського профілю закладає фундамент розвитку національної ідентичності юного покоління українців, які нині перебувають за кордоном.

Проаналізований досвід популяризації бандури серед учнів однієї із найстарших польських шкіл українського профілю демонструє різноманітність культурних ініціатив, які сприяють формуванню нової генерації свідомих українців у глобальному світі, з сформованим почуттям гордості за своє походження і спадкоємців живої культурної спадщини.

2.3. Узагальнення результатів дослідження

Під час проведення формувального експерименту нами було визначено три рівні сформованості національної ідентичності підлітків: високий, середній, низький.

У процесі дослідження поєднувались лонгitudний (тривале систематичне вивчення одних і тих самих учнів), та порівняльний методи. Фактичний матеріал збирався за допомогою методів педагогічного спостереження, тестування, музично-інструментальної та вокально-хорової діяльності учнів. Результативність проведеної експериментально-дослідної роботи визначалася на основі аналізу-порівняння сформованості національної ідентичності підлітків на всіх етапах формувального експерименту.

Дані контрольного діагностуючого зрізу свідчать про те, що в процесі впровадження методики в експериментальній групі виявлено загальне зростання готовності підлітків проявляти національну ідентичність через мистецьку діяльність.

Дані свідчать про те, що в процесі впровадження методики в експериментальній групі зменшилась кількість учнів з низьким рівнем національної ідентичності. Так, його показники на констатувальному етапі експерименту склали 46,15 %, а в кінці експерименту – 15,38 %; показники середнього рівня збільшилися з 38,46 до 46,15 %. Зросла також кількість учнів з високим рівнем, яка на початку експерименту складала 15,38 %, а в кінці – 38,46%. Зауважимо, що в контрольній групі спостерігалось незначне зростання рівня сформованості національної ідентичності у порівнянні з експериментальною (див. Табл. 2.3.1).

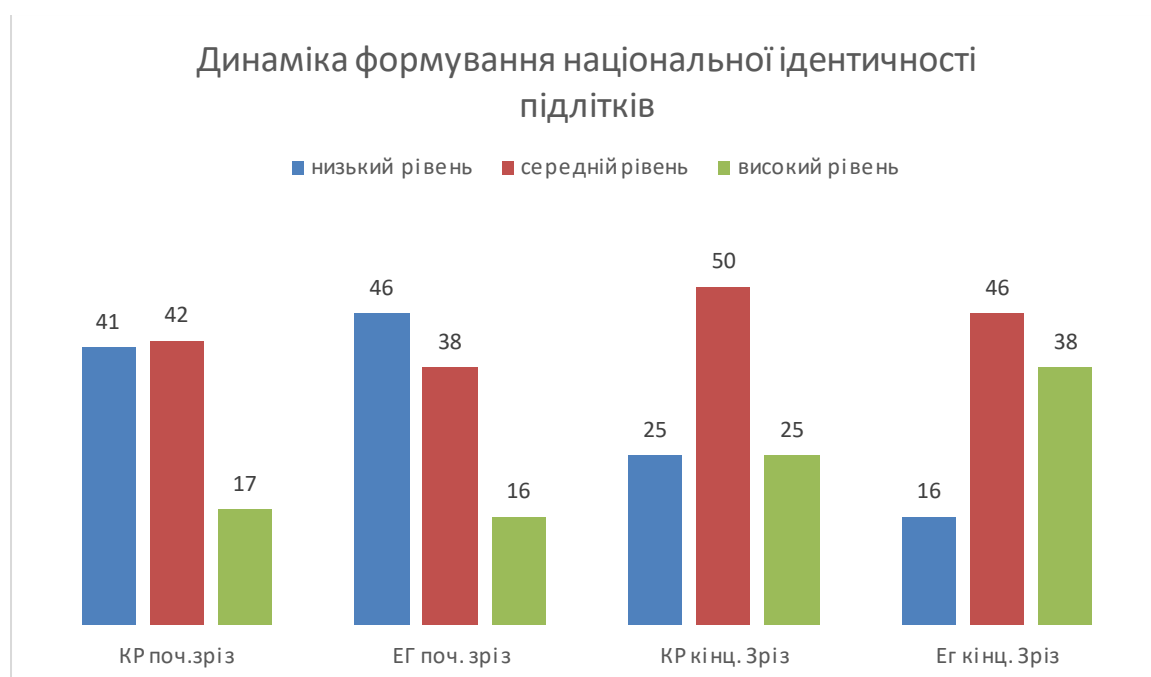
Табл. 2.3.1

**Динаміка рівнів
сформованості національної ідентичності підлітків**

Рівень сформованості і національної ідентичності	Контрольна група (12 учнів)		Експериментальна група (13 учнів)	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
	у	у	у	у

	Осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	2	16,66	3	25	2	15,38	5	38,46
Середній	5	41,67	6	50	5	38,46	6	46,15
Низький	5	41,67	3	25	6	46,15	2	15,38

Динаміку формування національної ідентичності підлітків в процесі проведеного експерименту представлено у діаграмі:

Наведені результати в цілому засвідчують позитивну динаміку рівнів сформованості національної ідентичності підлітків з українських родин, які проживають за кордоном як в експериментальній, так і в контрольній групах. Проте рівень зростання високого та середнього показників в експериментальній групі виявив кращі результати. Це доводить ефективність запропонованої методики формування національної ідентичності підлітків засобами бандурного мистецтва.

Висновки до II розділу

Таким чином, якщо на початку дослідження значна частина учнів

демонструвала фрагментарне уявлення про українську культуру (знали окремі народні пісні, символи, але не усвідомлювали їх глибинного змісту), то після участі у програмі спостерігалася чітка позитивна динаміка за всіма критеріями.

Учні виявили глибше знання українських традицій, народних свят, кобзарської музично-поетичної спадщини. Особливої ваги набули пісні на слова Тараса Шевченка, Богдана-Ігоря Антонича, сучасні обробки народних мелодій у супроводі бандури. Вокальні твори, що вивчалися у поєднанні з польськими перекладами сприяли поглибленню міжкультурного діалогу. У підлітків зросло почуття гордості за українське походження. Діти з гордістю носили вишиванки, виявляли ініціативу у підготовці концертів, прагнули розповідати про свою культуру одноліткам.

Учні стали активними учасниками вистав, фестивалів і концертів, таких як «Jeste divadlo» у Чехії, «Teatrralki» у Єленій Гурі, вечір народних традицій і української культури в школі №4 ім. Богдана-Ігора Антонича, а також численні святкові заходи у Вроцлаві та Легниці. Вони не лише виконували пісні, а й самостійно створювали костюми, пропонували концертний репертуар, розробляли короткі сценічні діалоги. Культурною візитівкою школярів на міжнародних мистецьких заходах була бандура, яка підкреслювала національну самобутність юних артистів. Виконання пісень під супровід українського музичного інструменту викликало інтерес у публіки та ставало приводом для розмови про унікальність мистецької традиції.

У процесі творчих зустрічей з польськими однолітками школярі навчилися шанувати іншу культуру, не втрачаючи своєї власної. Вони вільно спілкуються двома мовами, у піснях комбінують український і польський текст, що стало природним проявом їхньої мультикультурної ідентичності.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення та вирішення проблеми формування національної ідентичності підлітків, що знайшло відображення у розробці та експериментальній перевірці методики формування означеного феномена в польській школі українського профілю. Результати проведеного дослідження дали підстави зробити наступні висновки:

Категорія «національна ідентичність» осмислюється у культурологічному (Е. Сміт, Е. Еріксон, Я. Грицак, М. Козловець), психологічному (М. Гібернау, Д. Піонтковська, Л. Співак, О. Шевченко), педагогічному (І. Бех, К. Журба, О. Пометун, Т. Потапчук, С. Шевченко та ін.) аспектах. Наукові трактування поняття ґрунтуються на положенні про специфічну інтегративну якість особи: усвідомленням своєї належності до етнічної/національної спільноти, об'єднаної історичною пам'яттю і комплексом культурних цінностей.

Формування національної ідентичності зростаючої особистості потребує систематичного і цілеспрямованого педагогічного впливу, тому в сучасних наукових роботах українських вчених (І. Бех, К. Журба, О. Пометун, О. Філіпчук та ін.) пропонуються різні підходи до моделювання цього процесу та визначення змістовно-структурних компонентів досліджуваного феномену. Найпоширеніша структура національної ідентичності включає: когнітивний (знання про свою націю та її культурну спадщину, розуміння своєї належності до спільноти); емоційно-ціннісний (ставлення до національних символів, історії та традиції, ціннісні орієнтації); діяльнісний (прийняття культурних кодів та дотримання національних традицій та звичаїв, участь у національно зорієнтованій діяльності); комунікативний (здатність до національної самоідентифікації у полікультурному середовищі, готовність до міжкультурного діалогу із збереженням власної ідентичності).

У процесі національної ідентифікації українців важливу роль виконує бандура. Самобутній музичний інструмент, інтегрований у сучасну культуру, репрезентує історичну спадкоємність мистецької традиції України. Залучення бандури у освітній процес сприяє актуалізації етнокультурних смислів та передачі національних цінностей підростаючому поколінню. Бандурне виконавство є потужним засобом формування національної свідомості зростаючої особистості, розвиває емоційно-ціннісне ставлення до культурної спадщини та історії.

Підлітковий вік вчені вважають сенситивним періодом для формування національної ідентичності. Перехідний етап від дитинства до дорослого життя супроводжується інтенсивним засвоєнням ціннісних орієнтацій культурного середовища та самоусвідомлення своєї належності до спільноти. Потужним і дієвим освітнім ресурсом формування національної ідентичності зростаючої особистості є музичне мистецтво. Врахування вікових особливостей підлітків та застосування мистецьких практик уможливорює успішне формування національної ідентичності підлітків, зокрема, в умовах інокультурного середовища.

Констатувальний експеримент підтвердив актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми. Критеріально-рівневими ознаками сформованості національної ідентичності підлітків українського походження, які проживають за кордоном, визначено: обізнаність у національній історії та культурній спадщині, розуміння своєї належності до спільноти, здатність до емоційно-естетичного відгуку в осягненні зразків національного мистецтва, інтерес до національно зорієнтованих художніх практик, активна участь у мистецькій діяльності та здатність до міжкультурної взаємодії.

Система критеріїв оцінки, яка стосувалася інтелектуального, емоційного, та діяльнісного вимірів, включала три рівні – високий, середній, низький. У результаті педагогічної діагностики було виявлено, що в більшості респондентів сформованість національної ідентичності знаходиться на

середньому і низькому рівнях, що зумовило необхідність розробити методику формування та розвитку досліджуваного явища.

У ході педагогічного експерименту обґрунтовано і перевірено методику формування національної ідентичності учнів поставової школи №4 ім. Богдана-Ігора Антонича в м. Легниця, яка включала наступні компоненти: *принципи організації освітнього середовища* (інтерактивності, національно-культурної спрямованості, свідомості та творчої активності виконавців, виховання і всебічного розвитку, доступності, послідовності та систематичності навчання, толерантності до інших культур, зв'язку навчання з життям, урізноманітнення форм і видів діяльності), *педагогічні умови* (створення позитивного мистецько-подієвого середовища, активізація мотивації до виконавської діяльності, опора на міжкультурний діалог на засадах інтеграції мистецтв), *методи навчально-творчої діяльності* (концертний метод, метод роздумів, створення художнього контексту, проєкт).

Бандура була невід'ємним атрибутом концертних програм учнів поставової школи №4 ім. Богдана-Ігоря Антонича в м. Легниця. В шкільному колективі український музичний інструмент став засобом виховного впливу, навчаючи дітей поваги до культурного коріння та поглиблює їхнє розуміння української пісенної спадщини. Під супровід бандури учні виконували українські та польські пісні, танцювальні та літературно-поетичні номери. Концертні програми «Піду в Україну слухать кобзарів», «Ехо роду», «День культурного розмаїття», сприяли розширенню світогляду підлітків, формуванню національно-ціннісних орієнтирів.

Реалізація методики формування досліджуваного феномену довела її ефективність згідно з окресленою метою та завданнями. Зіставлення результатів початкового і кінцевого зрізів в експериментальній групі дозволяє констатувати збільшення кількості учнів із високим рівнем сформованості національної ідентичності. В той же час, збільшився показник середнього

рівня за рахунок переходу із низького. Помітним є зниження кількості підлітків із низьким рівнем сформованості національної ідентичності.

Отже, отримані дані на всіх етапах дослідження вказують на те, що розроблена поетапна методика формування національної ідентичності підлітків засобами бандурного мистецтва забезпечила розвиток усіх компонентів досліджуваного феномену.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Отримані результати підтверджують необхідність подальшого теоретичного і експериментального дослідження ефективних шляхів формування національної ідентичності підлітків, зокрема, в умовах полікультурного та інонаціонального середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Патріотичне виховання дітей: теоретико-методологічні основи. Київ: Освіта, 2017. 284 с.
2. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 2013. № 4(81). С. 42-49.
3. Бех І. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах / І. Бех, К. Журба. Гірська школа Українських Карпат. 2017. № 16. С. 24-33.
4. Бичко О. В. Профілі української ідентичності. Соціально-психологічний аналіз. Київ: «Київський університет», 2007. 281 с.
5. Бобечко О. Бандурне мистецтво ХХ століття в контексті процесів фемінізації: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Львів, ЛДМА ім. М.Лисенка, 2013. 20 с.
6. Бойко О. Бандура як засіб національного виховання української молоді (історичний аспект). Педагогіка та психологія. 2013. Вип. 44. С. 118-125.
7. Бойко С. Формування національно-культурної ідентичності українського суспільства: сучасні виклики і загрози. Українознавчий альманах. Вип. 29. 2021. С. 32-38.
8. Бойченко М. Виміри і версії національної ідентичності: філософський погляд. Національна ідентичність як проблема науки й освіти. Київ : ІОД НАПН України, 2020. С. 18–20.
9. Брояко Н. Б., Водяний Б. О. Бандурне виконавство у контексті трансформаційних процесів української народної інструментальної культури ХХ –початку ХХІ століть. Zinovii Shtokalko: from kobzar traditions to bandura modern style: collective monograph. Riga: Baltija Publishing, 2021. Р. 73-96.
10. Бучма В.В. Особливості формування національної ідентичності підлітків у контексті сьогодення. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми. 2021. <https://www.psych.kiev.ua>

- 11.Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.
12. Верховинець В. Весняночка: ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодших школярів /вступ. ст., заг. ред. Я. Верховинця. 4-е вид., перероб. і доп. Київ: Музична Україна, 1979. 335 с.
- 13.Виховні засади утвердження української національної ідентичності. Методичний посібник / Журба К. О., Бех І. Д., Канішевська Л. В., Корнієнко А. В., Малиношевський Р. В., Рейпольська О. Д.. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 124 с.
- 14.Водяний Б. Народні музичні інструменти в системі мистецької освіти: історико-регіональні аспекти проблеми. Педагогічна освіта: теорія і практика. Вип. 12. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. С. 303-304.
- 15.Возна З., & Куценко С. Педагогічні аспекти формування ідентичності учнів на уроках суспільних дисциплін. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2025. №1. С. 71–78.
- 16.Воронова Н. С. Мистецтво бандуристів у контексті мультикультуралізму. Наука. Релігія. Суспільство. 2011. № 2. С. 143–148.
- 17.Гевко М. Бандурне мистецтво як засіб національно-патріотичного виховання сучасних школярів. Студентський науковий вісник. 2019. Вип.44. С. 123–124.
- 18.Гелнер Е. Нації та націоналізм / Національна ідентичність: Хрестоматія / Т. Воропай (упоряд.). Харків: Крок, 2002. 316 с.
- 19.Гібернау М. Ідентичність націй. [пер. з англ. П. Таращука; ред. Л. Марченко]. Київ: Темпора, 2012. 303 с.
- 20.Гранде К. Концептуальна модель розвитку асертивності підлітків в умовах інокультурного середовища. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2024. Вип. 21. С.58-64.

- 21.Гринчук І., Горут Е., Кубіт Я. Популяризація виконавства на народних інструментах у сучасному культурно освітньому просторі України. Молодь і ринок. 2019. № 5 (172). С. 92-96.
- 22.Грицак Я Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. Київ: Критика, 2011. 352с.
- 23.Гук О. Організація роботи дитячих ансамблів бандуристів. Школа і традиція. Львів, 2007. С. 206-208.
- 24.Гуменюк Т. Культура третього тисячоліття: дискурс нового світовідчуття. Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2019. №2. С. 8-11.
- 25.Данилюк І. В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір. Київ : САММІТ-КНИГА, 2010. 432 с.
- 26.Денькович В. Репрезентації та символізм народних музичних інструментів у сучасній українській національній культурі. Українські культурологічні студії. 2023. 1(12). С.84-84.
- 27.Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#n11>
- 28.Донченко Л. Художні моделі національної ідентичності. КНТ, 2014. 220 с.
- 29.Дутчак В. Бандурне мистецтво в системі музичної культури української діаспори XX – початку XXI ст.. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Історичні науки. 2015. Вип. 23. С. 175-180
- 30.Дутчак В. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя як національно-культурний феномен XX – початку XXI століть. Вісник Львівського університету. Серія мист-во. Львів, 2015. Вип. 16. Ч. 2. С. 34–47.
- 31.Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя XX – початку XXI століття. Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. 488 с.

- 32.Дутчак В. Г. Розвиток професійних засад бандурного мистецтва 1970 – 1990 років. Творчість і виконавство : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» Київ, 1996. 24 с.
- 33.Дутчак В. Г. Українська бандура: минуле й майбутнє. Музика.1993. № 4. С.20-21.
- 34.Дутчак В. Музичний інструмент як об'єкт етнодизайну (на прикладі української бандури). Етнодизайн у контексті українського національного відродження та європейської інтеграції: зб. наук. пр.: гол. ред. М. І. Степаненко. Полтава, ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2019. Кн. 2. С. 329–336.
- 35.Дутчак В. Форми, жанри і стилі виконавства в бандурному мистецтві українського зарубіжжя: звукове відтворення. Етнос і культура. 2011-2012. № 8-9. С. 142-148.
- 36.Ельконін Д. Б Дитяча психологія. Київ: Академія, 2007. 384 с.
- 37.Етнопсихологія: психодіагностичний практикум. хрестоматія: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2023. 128 с.
- 38.Єгорова І.В. Формування національної самосвідомості у підлітків на уроках музики в загальноосвітній школі: Автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.02 / Націон. пед. університет ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2002. 23с.
- 39.Желанова В.В., Матвієнко О.В., Національно-культурна ідентичність особистості: сутність та структура. Інноваційна педагогіка. Вип. 49. Т.1. 2022. С. 17-20.
- 40.Журба К., Докукіна О. Педагогічні умови формування національно-культурної ідентичності підлітків у закладах загальної середньої освіти. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2018. Вип. 22. С. 75–89.
- 41.Заброцький М.М. Основи вікової психології. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2002.111 с.

42. Закон України № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>
43. Залізник Л. Етногенез українського народу. Київ: Ліра-К, 2024. 368с.
44. Зіньків І. Бандура: проблеми генези та типології інструменту. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. 2002. Вип. 16. С. 341–355.
45. Зіньків І. Я. Бандура як історичний феномен. Київ: ІМФЕ, 2013. 447 с
46. Іванюк І. Досвід навчання українських дітей-біженців у школах Варшави: виклики та потреби вчителів. Освітня аналітика України. 2024. Вип. 2. С. 111-120.
47. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі XX століття. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 1164 с.
48. Клапчук В. М. Бандурне мистецтво України середини XVIII – початку XXI ст.: соціокультурний вимір: дис. ... доктора філософії за спец. 032 / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2024. 317.
49. Кобзарський дивокрай: Твори Анатолія Грицяя для бандури. Ред.-упор. Т.Ю. Прокопович, нот. ред. І.В. Дуць. Рівне: Волинські обереги, 2021. 100 с.
50. Кожбахтєєва Н., Волкова Н. Виховання національної культури студентів у класі бандури. Молодь і ринок. 2017. № 10. С. 131-138.
51. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Житомир. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
52. Комаровська О. Мистецька подієвість освітнього середовища в контексті художніх цінностей особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2020. Вип. 24(1). С. 252-270.

53. Комаровська О. Реалії сучасної мистецької освіти (за результатами опитування педагогічної спільноти). Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2022. № 2. С. 179-189.
54. Корній Л. Проблема етнонаціональної ідентичності українського музичного мистецтва. Українське мистецтвознавство: матеріли, дослідження рецензії. 2019. Вип. 19. С. 6-16.
55. Кремень В. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Серія «Філософські науки». 2020. № 1. С. 113-116.
56. Кушнір В. Практика психолого-педагогічної підтримки дітей вимушених мігрантів за кордон (на прикладі Польщі). Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2023. Вип. 1(9). С. 94-101.
57. Лісняк І. Академічне бандурне мистецтво України кінця ХХ – початку ХХІ століття. Київ: ІМФЕ, 2019. 254с.
58. Людкевич С. Відродження бандури. Світ. 1906. Вип. 7. С. 109-110.
59. Мартинюк А. Вплив хорового співу на формування національної самосвідомості особистості. Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. №2. 2023. С. 63-68.
60. Морозевич Н. В. Бандурне мистецтво як культурне надбання сучасності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Одеса: ОДМА ім. А.В. Нежданової, 2003. 16 с.
61. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. Політичний менеджмент. 2003. №2. С. 14–30.
62. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
63. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка / К.О. Журба, І.Д. Бех, О.М. Докукіна, С.В. Федоренко, І.М. Шкільна. Київ, 2019. 150 с.

64. Нелюбій В.І. Національно-культурна самоідентифікація в контексті інформаційної культури. Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері. 2024. С. 7-9.
65. Ничкало Н., Овчарук О., Гордієнко В., Іванюк І. Українська освіта у полум'ї війни. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2024. 208 с.
66. Османова А., Співак Л. Етнопсихологія: психодіагностичний практикум. Хрестоматія. Київ: Університет «Україна», 2023. 128 с.
67. Обух Л. Специфіка дитячого педагогічного репертуару в українському зарубіжжі (нотні збірники та посібники для інструментального виконання). Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 13. С. 130-138.
68. Павелків Р.В. Вікова психологія: підручник. Київ: Кондор, 2011. 469 с.
69. Петринка Х. Сучасне бандурне мистецтво як уособлення культурного коду українців. Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М.В Лисенка. 2023. Вип.49. С. 28–40.
70. Пилипів В. Концепція культурної ідентичності в контексті історії культури постмодерного світу. Український історичний журнал. 2020. № 1. С. 172-180.
71. Пирог Г., Хохлова К. Особливості структури національної ідентичності українців раннього дорослого віку. Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі:: Збірник матеріалів II круглого столу (19 жовтня 2023 р.) / За ред. А. Б. Коваленко, І. В. Остапенко. Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта», 2023. С. 75-80.
72. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. Політичні дослідження. 2024. №2(8). С. 73-93.
73. Пометун О. І. Актуальні питання формування національної ідентичності учнів у процесі здобуття громадянської та історичної освіти. Вісник НАПН України. 2023. Т. 5, № 1. С. 1–4.

- 74.Потапчук Т. Становлення національної ідентичності. Збірник наукових праць [Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини]. 2011. Вип. 2. С. 281-287. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2011_2_38.
- 75.Потапчук Т.В. Теоретико-методичні основи формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук 13.0.07. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2015. 39с.
- 76.Прокопович Т. «Бандури дзвін – мого життя знамено»: маркери національно-культурної ідентичності // XII Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht" Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2021. Herausgegeben von Olena Novikova und Ulrich Schweier. Georg Olms Verlag - UB Ludwig-Maximilians München, 2022. С. 503-511.
- 77.Разом у класі. Діти з України у польських школах: Потенціали та виклики у розбудові полікультурної школи в контексті війни. Думка вчителів: Звіт про дослідження / С. Сисоєва, І. Бех, О. Локшина, Т. Алексеєнко, Л. Канішевська. Київ. Педагогічна думка: 2023 63 с.
- 78.Романюк І. А. Сакральність кобзарів і лірників та їх інструментів у традиційній культурі України [Електронний ресурс]. URL:<http://ynik.info/2009/11/01>
- 79.Руденко Ю.Ю. Концептуалізація співвідношення понять національної та етнічної ідентичності: теоретичний та практичний виміри. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2020. 12.1. С.147-153.
- 80.Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посібник. Київ.: ІЗМН, 1998. 248 с.
- 81.Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005. 360 с.

82. Самчук У. Живі струни. Бандура і бандуристи. Детройт, США, 1976. 466 с.
83. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2001. 415 с.
84. Скутіна В.І. Ціннісні аспекти формування національної самосвідомості старшокласників. Педагогіка і психологія. 1997. №2. С.95-102.
85. Слюсаренко Т. Бандурне виконавство як явище національної української культури: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / Нац. університет мистецтв ім. І.П. Котляревського, Харків, 2016. 21 с.
86. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. [Пер. з англ. П. Таращука]. Київ. Основи, 1994. 224 с.
87. Співак Л. М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 300 с.
88. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки. Київ: Академвидав, 2005. 520с.
89. Столярчук О. А. Навчання та психоемоційний стан українських підлітків в умовах війни в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія. 2022. Вип. 1. С. 115–120.
90. Супрун Н. О. Гнат Хоткевич – музикант. Рівне: Ліста, 1997. 280 с.
91. Терещенко С., & Нестеренко Л. (2025). Мистецький аспект ключових компетентностей сучасного школяра-підлітка. Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі. 2025. №9. С. 25–34.
92. Турко Н. Є. Пісні сучасних українських композиторів у перекладі для бандури: навч. посібник. Рівне: Червінко А. В., 2013. 140 с.
93. Українська поличка з'явилася у бібліотеці Легниці. URL: <https://www.04637.com.ua/news/3906702>

94. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / за заг. ред. К. Журби, О. Рейпольської. Київ: Компрінт, 2024. 232с.
95. Федорчук О., Ковальов О. Національна ідентичність як генетична матриця українського народу. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Серія «Філософські науки». С. 42–48.
96. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір. Чернівці: Друк Арт, 2016. 304 с.
97. Філіпчук О. Формування національної ідентичності особистості як педагогічна проблема. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2024. (2(12)). С. 48–55.
98. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. Харків: ХІМ ім. І. Котляревського, 2002. 288 с.
99. Чернецька Н. Г., Сточанська М. П. Бандурне мистецтво як засіб формування національної свідомості здобувачів ЗВО. Актуальні проблеми розвитку українського мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 17–19 червня 2022 року). Луцьк : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С.154–158.
100. Чернуха В. П. Національна ідентичність як індикатор сформованої особистості. Національна ідентичність як проблема науки й освіти. Київ : ІОД НАПН України, 2020. С. 307–312.
101. Чорна Л. Г. Ідентичність особи: від групи до індивідуальності (методологічний аналіз). Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. 2012. Вип. 13. С. 108–118.
102. Шевченко О. В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук. спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ. 2005. 20 с.

103. Шевченко С. Українські воєнні мігранти в Польщі: життя підлітків та їхніх матерів. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2024 №4. С.51–84.
104. Шкільна І. Формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 22. С.75-90.
105. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна–Росія–Польща. Київ: Дух і літера, 2016. 552 с.
106. Шумка М. Л. Українська національна символіка як репрезентант національної ідентичності. Актуальні проблеми філософії та соціології. - 2016. Вип. 9. С. 153-157.
107. Щолокова О. Формування національно-культурної ідентичності студентів як проблема педагогіки мистецтва. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Вип.152. 2017. С. 63-68.
108. HISTORIA SZKOŁY. URL: <https://zso4.legnica.eu/p,11,historia>
109. Koncert Kobzarskiej Armady. URL: <https://zso4.legnica.eu/a,126,koncert-kobzarskiej-armady>

ДОДАТКИ

День культурного розмаїття (м. Легниця, травень 2025 року)

Фестиваль «Jeste divadlo», 15 березня 2025 р., м. Ліберец (Чехія)

Відкриття української книжкової полиці в Міській публічній бібліотеці ім. Тадеуша Гумінського в Легниці (21 лютого 2025 року)

Різдвяний вечір в греко-католицькій парафії (5 січня 2025)

Вечір традицій і культур

репетиція перед концертом

Урок з юною бандуристкою